

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA

KATEDRA ROZVOJOVÝCH STUDIÍ

Roman ADAMEC

Dopady remitencí na rozvoj Moldavska

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Miroslav Syrovátka, DiS.

Olomouc 2014

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem celou bakalářskou práci vypracoval samostatně a veškeré použité zdroje jsem uvedl v příloženém seznamu literatury.

V Olomouci dne 15. 5. 2014

.....
podpis studenta

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu této práce Mgr. Miroslavu Syrovátkovi, Dis. za cenné rady a veškerý čas, který práci věnoval. Rovněž chci poděkovat mé rodině za podporu, kterou mi během celého studia poskytovala.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
Přírodovědecká fakulta
Akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Roman ADAMEC**
Osobní číslo: **R11353**
Studijní program: **B1301 Geografie**
Studijní obor: **Mezinárodní rozvojová studia**
Název tématu: **Dopady remitencí na rozvoj Moldavska**
Zadávací katedra: **Katedra rozvojových studií**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce se zabývá problematikou remitencí jako jedním z hlavních projevů pracovní migrace obyvatel Moldavska. Cílem práce je posoudit dopady remitencí na Moldavsko a jeho rozvoj s výhledy do budoucna. První část je věnována remitencím v kontextu Moldavska (příčiny pracovní migrace, vývoj toků remitencí atd.). Dále jsou analyzovány pozitivní a negativní dopady remitencí a zhodnoceny perspektivy remitencí v Moldavsku včetně možných politik ke zvýšení jejich pozitivních dopadů.

Rozsah grafických prací: **dle potřeby**
Rozsah pracovní zprávy: **10 - 15 tisíc slov**
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**
Seznam odborné literatury:

1. Cuc, M., Lundback, E., Angeloska-Bezaska, A., Ruggiero, E., Bouton, L., Sandu, M. 2005. Republic of Moldova: Selected Issues. IMF Country Report 05/54. Washington, DC: International Monetary Fund. Dostupné z: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/cr0554.pdf> 2. Stojanov, R., Strielkowski, W., Drbohlav, D. 2011. Pracovní migrace a remitence: Současné trendy v době ekonomické krize. Geografie, 116 (4): 375-400. 3. Chami, R., Barajas, A., Cosimano, T., Fullnekamp, C., Gapen, M., Montiel, P. 2008. Macroeconomic consequences of remittances. Washington, DC: International Monetary Fund. Dostupné z: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/op/259/op259.pdf> 4. Görlich, D., Trebesh, C. 2006. Mass Migration and Seasonality Evidence on Moldova's Labour Exodus. Working Paper 435. Kiel: The Kiel Institute for the World Economy. Dostupné z: <http://www.ifw-kiel.de/ausbildung/asp/asp-wp/2006/aspwp435.pdf> 5. Pinger, P. 2010. Come Back or Stay? Spend Here or There? Return and Remittances: The Case of Moldova. International Migration 48 (5), 142-173.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Miroslav Syrovátka, DiS.**
Katedra rozvojových studií

Datum zadání bakalářské práce: **10. května 2013**

Termín odevzdání bakalářské práce: **16. dubna 2014**

L.S.

Prof. RNDr. Juraj Ševčík, Ph.D.
děkan

Doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 10. května 2013

ABSTRAKT

Tato práce se zabývá problematikou remitencí v kontextu Moldavska. Práce si klade za cíl analyzovat pomocí získaných dat nejvýznamnější dopady remitencí na Moldavsko jakožto zemi s vysokým podílem příjmů z remitencí a porovnat je s obecnými předpoklady o jejich vlivu. V první části jsou uvedeny nejvýznamnější vlivy remitencí. Druhá část posuzuje tyto vlivy v kontextu Moldavska a porovnává je s obecnými předpoklady z první části práce. Ve třetí části je nastíněn budoucí možný vývoj v oblasti remitencí. V práci byly ověřeny zásadní efekty remitencí, přičemž mnohé z nich byly na případu Moldavska potvrzeny. Získané výsledky práce tak prokázaly skutečnost, že v případě Moldavska remitence pomáhají redukovat chudobu obyvatel, tvoří značnou část příjmu zejména nejchudší vrstvy lidí a díky jejich značnému objemu se promítají i do makroekonomických ukazatelů, jako je HDP či platební bilance. Celkově se tedy v případě Moldavska potvrdila vysoká míra závislosti na remitencích, jež hrají pro tuto zemi významnou roli.

Klíčová slova: remitence, rozvoj, Moldavsko, migrace

ABSTRACT

The thesis pursues the issues of remittances in Moldova. The aim of the thesis is to analyse the most significant effects of remittances on Moldova, as the country with major share of remittances on their income, and compare these effects with general effects of remittances. The first part is focused on general effects of remittances. The second one assesses these effects in case of Moldova and compares them with general effects from the first part. Third part sketches possible future development in case of remittances. In this thesis were explored main effects of remittances and many of them were confirmed in case of Moldova. Gained results proved a fact, that remittances contribute to reducing poverty, they are important part of the poorest people income and due to its major volume significantly influence GDP and balance of payment. Overall has been proved that Moldova is really depend on remittances which have major importance for this country.

Key words: remittance, development, Moldova, migration

Obsah

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ.....	8
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	9
ÚVOD A CÍLE PRÁCE.....	10
1 REMITENCE A JEJICH VLIV.....	12
1.1 Charakteristika remitencí.....	12
1.1.1 Kategorizace remitencí.....	12
1.1.2 Motivace k zasílání remitencí.....	14
1.1.3 Způsoby převodu remitencí.....	14
1.2 Vliv remitencí na rozvoj.....	15
1.2.1 Efekt remitencí na míru chudoby a spotřebu domácností.....	16
1.2.2 Efekt remitencí na míru úspor a disponibilní příjem domácností.....	18
1.2.3 Efekt remitencí na platební bilanci a HDP.....	18
1.2.4 Efekt remitencí na míru inflace.....	19
1.2.5 Efekt remitencí na příjmovou nerovnost.....	20
1.2.6 Závislost na remitencích.....	21
2 REMITENCE V KONTEXTU MOLDAVSKA.....	22
2.1 Charakteristika Moldavska.....	22
2.1.1 Politická charakteristika.....	23
2.1.2 Hospodářská charakteristika.....	24
2.2 Příčiny a následky pracovní migrace – daň za remitence.....	27
2.2.1 Sociální sirotci.....	30
2.2.2 Problematika sociálního zajištění a penzí.....	31
2.2.3 Odliv mozků.....	32
2.2.4 Vylidňování venkova.....	33
2.2.5 Problematika nelegální migrace.....	34
2.3 Vývoj toků remitencí.....	35
2.4 Vliv remitencí na Moldavsko.....	37
2.4.1 Vliv remitencí na míru chudoby a spotřebu domácností.....	38
2.4.2 Vliv remitencí na disponibilní příjem domácností.....	41
2.4.3 Vliv remitencí na HDP Moldavska.....	42
2.4.4 Vliv remitencí na platební bilanci Moldavska.....	42
2.4.5 Remitence jako investice.....	44
2.4.6 Negativní dopady remitencí na Moldavsko.....	46
3 MOLDAVSKO A PERSPEKTIVY REMITENCÍ DO BUDOUCNA.....	50
ZÁVĚR.....	54
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	56

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

Seznam tabulek:

Tabulka 1: Kategorizace položek remitencí dle IMF	13
Tabulka 2: Procentní míra růstu v ekonomických sektorech Moldavska; (2003 až 2011)	48

Seznam grafů:

Graf 1: Nejvýznamnější příjemci remitencí v roce 2013.....	15
Graf 2: Země s nejvýznamnějším procentním podílem remitencí na HDP v roce 2012.....	16
Graf 3: Vývoj počtu osob zaměstnaných v zahraničí a těch, co to plánují (2000 až 2012)	28
Graf 4: Vývoj objemu remitencí; (1995 až 2012).....	36
Graf 5: Průměrný zůstatek na různých typech bankovních účtů Moldavanů; (1999 až 2008).....	37
Graf 6: Populace Moldavska pod hranicí chudoby (%); (1999 až 2010)	38
Graf 7: Podíl domácností přijímajících remittance, které by bez nich byly pod hranicí chudoby; (2006 až 2010).....	39
Graf 8: Podíl remitencí na HDP Moldavska; (1999 až 2012).....	40
Graf 9: Vývoj objemu spotřeby domácností a remitencí; (2000 až 2012)	40
Graf 10: Podíl remitencí na disponibilním příjmu domácností závislých na remitencích; (2006 až 2010)	41
Graf 11: Vývoj HDP, spotřeby domácností a objemu remitencí (2000-2012).....	42
Graf 12: Podíl remitencí na platební bilanci Moldavska (2007-2012).....	43
Graf 13: Index snadnosti podnikání v Moldavsku; (2008 až 2013).....	45
Graf 14: Počet nově vzniklých firem v Moldavsku; (2000 až 2009).....	46
Graf 15: Příjmová nerovnost v Moldavsku dle Giniho koeficientu; (2001 až 2010).....	47
Graf 16: Vývoj míry inflace v Moldavsku; (2001 až 2012)	48

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

BNS:	Biroul Național de Statistică
BPM5/BPM6:	Balance of Payments Manuals
CEFTA:	Central European Free Trade Agreement
CIA:	Central Intelligence Agency
DCFTA:	Deep and Comprehensive Free Trade Area
EU:	Evropská unie
HDP:	Hrubý domácí produkt
IASCI:	International Agency for Source Country Information
IDIS:	Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale
IMF/MMF:	International Monetary Fund/Mezinárodní měnový fond
IOM:	International Organization for Migration
IVTS:	Informal Value Transfer System
MPC:	Migration Policy Centre
MZV ČR:	Ministerstvo zahraničních věcí České republiky
NBM:	National Bank of Moldova
NPISH:	Nonprofit Institution Serving Households
OECD:	Organisation for Economic Co-operation and Development
ODA:	Official Development Assistance
PARE 1+1:	Program on Attracting Remittances into Economy
PNAET:	Programul National de Abilitare Economica a Tinerilor
RFERL:	Radio Free Europe / Radio Liberty
SNS:	Společenství nezávislých států
SSSR:	Svaz sovětských socialistických republik
SWIFT:	Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication
TTRI:	Tariff Trade Restrictive Index
UNICEF:	United Nations Children's Fund
USD:	United States Dollar
WTO:	World Trade Organization

ÚVOD A CÍLE PRÁCE

Remitence dnes představují jeden z nejdůležitějších nástrojů rozvojové politiky. Objem prostředků, které jsou prostřednictvím nich poskytovány rozvojovým zemím, přesahuje i oficiální rozvojovou pomoc. Tento zdroj příjmů navíc rok od roku roste a má tudíž potenciál stát se v budoucnu ještě významnějším činitelem v oblasti rozvoje. Remitence jsou pro některé státy klíčové, a to zejména pro ty, v nichž tvoří značnou část příjmů země. I když mnohdy není zdaleka využit jejich plný potenciál, mohou přesto významnou měrou přispět k rozvoji dané země. Jednou z takových zemí, pro kterou mají remitence zásadní význam, je i Moldavsko.

V této práci jsem se zaměřil právě na Moldavsko jakožto geograficky nejbližší skutečně rozvojovou zemi. Fakt, že v dnešní době existuje v Evropě, jen pár set kilometrů od českých hranic, stát, který se v mnoha ohledech potýká s problémy typickými spíše pro státy afrického kontinentu, je přinejmenším zarážející. Uvážíme-li, že Moldavsko mělo v mnoha ohledech podobnou historickou zkušenost jako naše země a v současné době zde probíhají procesy podobné těm, kterými si musela projít i Česká republika, činí pro mě tato země z hlediska rozvojové problematiky zajímavý předmět studia. Shodou okolností jsou právě v Moldavsku remitence fenoménem jako v málo které jiné zemi na světě. Spojení Moldavska, problematiky remitencí a jejich dopadů na tuto zemi se tedy přímo nabízelo.

Cílem této práce je pomocí získaných dat analyzovat nejvýznamnější dopady remitencí na Moldavsko a porovnat je s obecnými předpoklady pozitivních a negativních dopadů remitencí. V závěru je též naznačen budoucí možný vývoj v oblasti remitencí.

V první části se práce zabývá remitencemi obecně. Nastíněna je základní charakteristika, kategorizace, motivace zasilatelů a techniky transferu prostředků. Především zde však nalezneme shrnutí nejdůležitějších dopadů remitencí, jejich obecnou charakteristiku a projevy, které jsou členěny z hlediska dopadu sociálního a ekonomického. Také jsou zmíněny nejčastější negativní aspekty spojené s remitencemi.

Druhá část této bakalářské práce je pak zaměřena již na případ Moldavska. Zmíněna je politická a hospodářská charakteristika země a je popsán základní vývoj toků remitencí od počátku 90. let. Druhá kapitola se posléze zabývá dvěma klíčovými jevy. Jedním z nich je migrace jakožto fenomén, který stojí za remitencemi a je s nimi neodmyslitelně spjat. Zde jsou rozebrány příčiny migrace a především její negativní následky jakožto jistá forma daně za příliv remitencí. Druhým klíčovým jevem této části jsou pak samotné dopady remitencí v různých oblastech moldavské společnosti a ekonomiky. Pomocí analýzy získaných dat jsou posuzovány dopady a míra vlivu remitencí na Moldavsko a dochází ke srovnávání s obecnými předpoklady pozitivních a negativních dopadů remitencí na případu Moldavska.

V poslední části je naznačen možný budoucí vývoj v oblasti remitencí. Pozornost je zaměřena na technologii transferů a potenciál nových technologií v této oblasti. V případě Moldavska jsou také zmíněny některé politiky na podporu zvýšení efektivity remitencí.

1 REMITENCE A JEJICH VLIV

1.1 Charakteristika remitencí

Remitence jsou dnes, po přímých zahraničních investicích, druhým největším zdrojem finančních toků do rozvojových zemí. Lze je charakterizovat jako prostředky finanční i nefinanční povahy zasílané rezidenty i nerezidenty v cizině do země svého původu. V posledních letech objem remitencí narůstá a s tím roste i jejich význam. Remitence pak mají zvláštní význam zejména pro rozvojové země, které často čelí vysokému podílu pracovní migrace. Právě v těchto zemích pak mohou tvořit výrazný a stabilní zdroj příjmů a skýtají tak i rozvojový potenciál pro danou zemi. Celkový objem finančních prostředků v podobě remitencí totiž stabilně převyšuje i objem oficiální rozvojové pomoci (*Official Development Assistance - ODA*).

1.1.1 Kategorizace remitencí

V roce 2009 vydal Mezinárodní měnový fond (*International Monetary Fund – IMF*) tzv. Manuál k sestavení platební bilance (*Balance of Payments Manuals – BPM6*). Šlo o aktualizaci pátého vydání obecných zásad pro sestavování statistiky platební bilance (BPM5) z roku 1993, které IMF vydává již od roku 1948. Vydání této aktualizace mělo dopad i na kategorizaci remitencí, jelikož pozměnilo složky platební bilance spojené s remitencemi. V aktuálním vydání BPM6 se s remitencemi pojí dvě položky platební bilance, a to zaměstnanecké náhrady (*Compensation of employees*) a osobní převody (*Personal transfers*) (IMF, 2009). Tyto dvě hlavní kategorie byly stanoveny na základě délky pobytu v zahraničí, kde daná osoba pracuje. Člověk s délkou zahraničního pobytu přesahující jeden rok či s úmyslem zůstat v cizí zemi déle než rok je považován za rezidenta této země (týká se ho položka osobní převody), avšak v případě výkonu sezonních prací a dalších krátkodobých zahraničních pracovních aktivit není již takovýto pracovník za rezidenta cizí země považován (týkají se ho zaměstnanecké náhrady) (IMF, 2009).

- Zaměstnanecké náhrady – jde o hrubé příjmy přeshraničních, sezonních a jiných krátkodobých pracovníků v ekonomice, kde nejsou rezidenty.
- Osobní převody¹ – jedná se o transfery peněžních i nepeněžních prostředků ze zahraničních ekonomik od rezidentních domácností do domácností nerezidentních. Také zahrnují převody jednotlivců, kteří se stali rezidenty v cizí ekonomice. Pověšinou jde o transfery na podporu příbuzných v zemi původu.

Kromě těchto dvou hlavních kategorií existují i doplňkové položky týkající se remitencí, které více specifikují druh remitencí pro potřebu statistiky. Ty však není v platební bilanci v souvislosti s remittencemi povinné udávat (některé země ani těmito informacemi nedisponují), nicméně je to doporučeno (viz tab. 1). Jedná se o osobní remitence (*Personal remittances*), které zahrnují osobní a kapitálové transfery mezi rezidentními a nerezidentními domácnostmi a čisté zaměstnanecké náhrady. Osobní remitence jsou pak součástí tzv. celkových remitencí (*Total remittances*), které zahrnují navíc i sociální benefity. Nejvyšší položkou toků remitencí jsou pak Celkové remitence a transfery do Neziskových institucí sloužících domácnostem (*Nonprofit institution serving households - NPISH*)

Tabulka 1: Kategorizace položek remitencí dle IMF

Celkové remitence a transfery do NPISH: a+b+c+d+e+f					
Celkové remitence: a+b+c+d					
Osobní remitence: a+b+c					
Osobní převody:a	Zaměstnanecké náhrady:b	kapitálové převody mezi domácnostmi:c	sociální benefity:d	běžné převody do NPISH:e	kapitálové převody do NPISH:f

Zdroj: Převzato z: (IMF, 2009) + vlastní úpravy

¹ Položka Osobní transfery nahradila položku Remittance pracovníků (*Workers remittances*), jež byla uváděna v BPM5. Ta se omezovala pouze na prostředky zasílané na podporu příbuzných v zemi původu.

1.1.2 Motivace k zasílání remitencí

Důležitým aspektem týkajícím se remitencí je motivace, která vede migranty k tomu, aby část svých příjmů odesílali do své rodné země. Obecně lze říci, že jde o kombinaci ekonomických a sociálních pohnutek. Na základě kategorizace J. Carlinga (2005) lze identifikovat tři základní motivace:

- Altruistické motivy – migrant se za pomoci jím odesílaných prostředků snaží o zlepšení životní úrovně své rodiny/příbuzných, atd.
- Vlastní zájmy – migrant zasíláním remitencí sleduje svůj vlastní zájem, který ve své domovské komunitě má. Nejčastěji jde o posílení jeho pozice v této komunitě.
- Motivace pojištění – příjmem peněžních prostředků z různých koutů zahraničí členové rodiny, jež se navzájem podporují, diverzifikují svoje příjmy, a tím se zajišťují proti výpadku příjmů a chudobě.

Kromě těchto základních motivací lze nalézt i řadu dalších, které nicméně povětšinou více či méně spadají do výše uvedených hlavních kategorií (ANSALA, 2012). Jde např. o motivaci výměny, kdy se migrantovi, výměnou za zaslání prostředků, dostává správy jeho majetku a záležitostí během jeho nepřítomnosti doma. Dále je zde investiční motiv, kdy migrant splácí dluh z investice do vzdělání a možnosti emigrace. Dle jedné teorie (STARK, 1995) může fungovat i tzv. motiv strategického výběru. Ten je založen na předpokladu, že vysoce kvalifikovaní migranti se pomocí zasílaných remitencí snaží doma udržet nekvalifikovanou pracovní sílu, která by jinak snižovala mzdový průměr všem migrantům. Předpokladem je, že zaměstnavatel nemá dostatečnou představu o různé úrovni schopností a dovedností migrantů, a tudíž platové ohodnocení, které zaměstnavatel poskytuje, vychází z průměru všech migrantů, což poškozuje ty s vyšší kvalifikací.

1.1.3 Způsoby převodu remitencí

K tomu, aby migranti mohli prostředky nabyté v zahraničí dostat do své země, využívají řadu způsobů. K zasílání remitencí v peněžní formě jsou využívány např. komerční banky,

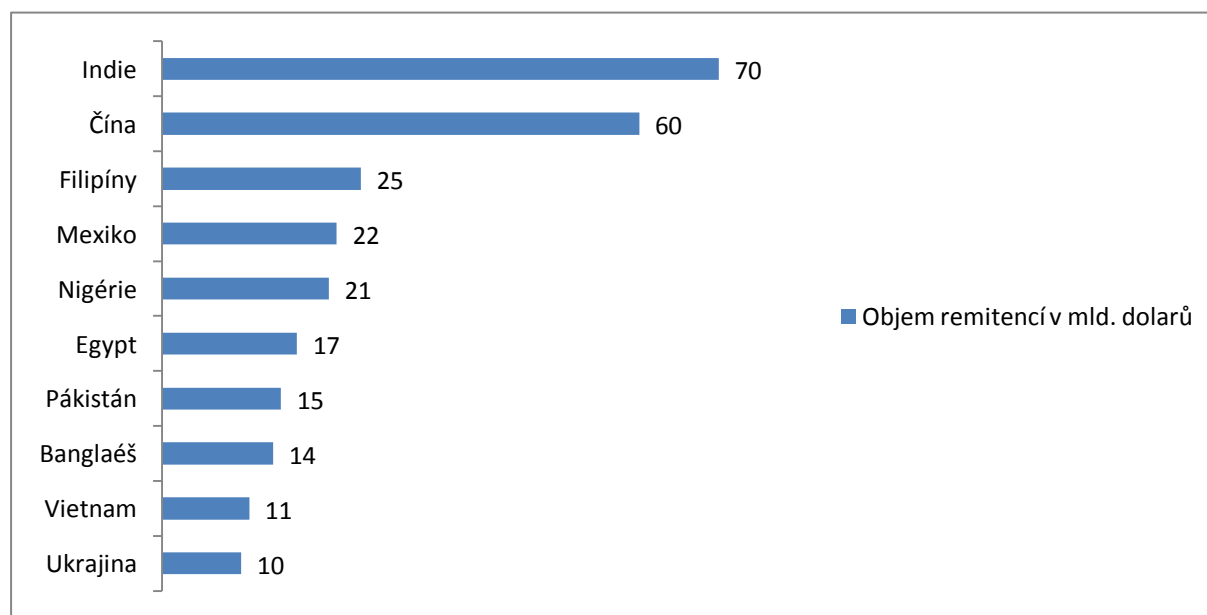
úvěrové společnosti či pošty (STOJANOV, SCHROTH, & MIKES, 2011). Tyto instituce lze považovat za formální kanály. Remitence zaslané formálními způsoby se dají nejlépe sledovat a měřit. Tyto kanály využívají zejména legální a kvalifikovaní pracovníci. Prostředky proudící neformálními cestami jsou obtížně zachytitelné a často jsou využívány nekvalifikovanými či nelegálními migranty. Slouží též při přepravě remitencí nefinanční povahy na kratší vzdálenosti. Poskytovatelé transferových služeb také využívají různé druhy transferových mechanismů a rozhraní, jako je třeba převod financí z účtu na účet elektronickým mezibankovním platebním stykem (tzv. SWIFT), telefonní zprávu nebo jednoduše fyzický přenos prostředků (IMF, 2009).

Jak můžeme vidět, migranti využívají různé druhy transferů, pomocí kterých zasílají značné množství prostředků. Celkový objem remitencí však lze jen stěží přesně určit právě proto, že velký podíl jich proudí neformálními kanály.

1.2 Vliv remitencí na rozvoj

Remitence, díky tomu, jak velký objem finančních prostředků představují, mají logicky na mnoho zemí významný dopad (viz graf 1). Obzvláště pak na země, kde příjmy z remitencí tvoří značný podíl na HDP státu (viz graf 2).

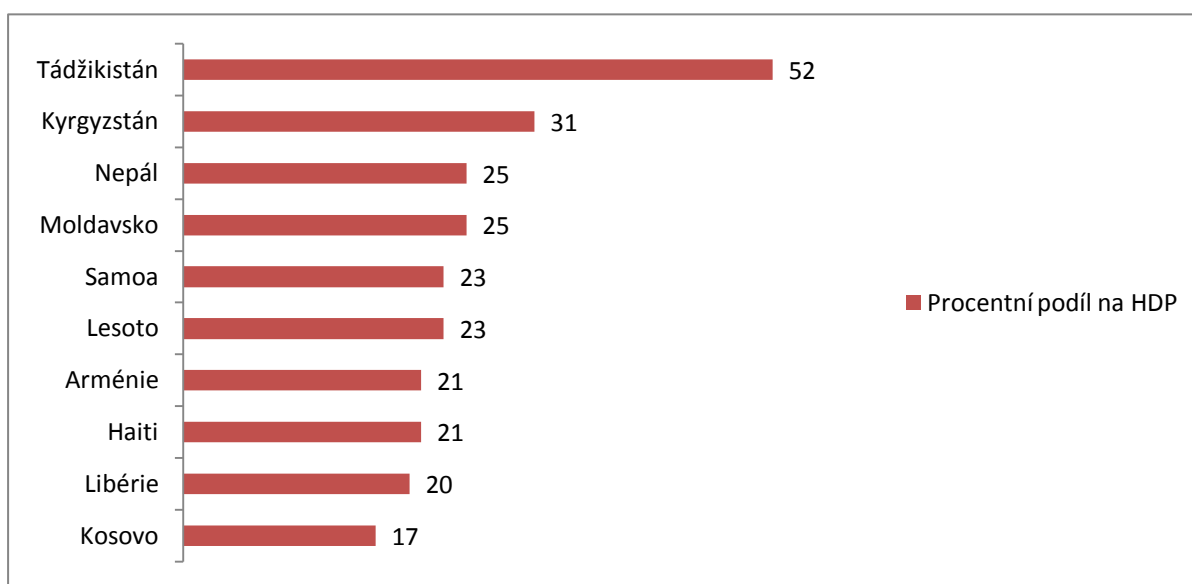
Graf 1: Nejvýznamnější příjemci remitencí v roce 2013

Zdroj dat: (The World Bank, 2014b)

Tento vliv remitencí se projevuje v mnoha směrech, ať už je to v sociální či ekonomické oblasti. Zároveň, v závislosti na jejich objemu, mohou být jejich vlivy viditelné jak na mikro, tak i na makroekonomické úrovni (HARMÁČEK, 2010). Jedním z nejvýznamnějších dopadů remitencí je jejich efekt na míru chudoby a spotřebu domácností. V makroekonomickém měřítku pak mohou ovlivňovat i platební bilanci a HDP dané země. Remitence s sebou mohou nést i čistě negativní jevy, jako je zvýšení nerovnosti ve společnosti, růst inflace či riziko vytvoření závislosti na remitencích.

Graf 2: Země s nejvýznamnějším procentním podílem remitencí na HDP v roce 2012

Zdroj dat: (The World Bank, 2014b)

1.2.1 Efekt remitencí na míru chudoby a spotřebu domácností

Největší význam mají remitence obvykle pro země chudé, kde je značný podíl migrantů zasílajících remitence. Nejvýznamnějším sociálním dopadem remitencí tak bývá právě redukce chudoby. Remitence totiž domácnostem přímo zvyšují příjmy a tím i zlepšují sociální postavení rodiny. Navíc na rozdíl od různých vládních a nevládních sociálních a rozvojových programů na boj proti chudobě mají remitence tu výhodu, že jejich příjemce sám přirozeně identifikuje místo nejvyšší potřeby a podle toho tyto zdroje alokuje. Studie z celého světa ukazují, že domácnosti přijímající remitence jsou na tom finančně lépe než ty, co žádné nedostávají. Mají větší příjem, tím pádem si mohou dovolit větší výdaje na spotřebu a celkově jsou méně náchylné k propadu do extrémní chudoby ve srovnání s obdobnými domácnostmi

bez remitencí. Domácnosti, které remittance přijímají, mají také vyšší míru úspor a jsou schopnější ustát externí ekonomické šoky (RATHA, 2013). Pozitivní vliv remitencí na redukci chudoby potvrdili např. i Adams a Page ve své studii z roku 2003. Tato studie na příkladu 71 rozvojových zemí zjistila, že 10% zvýšení podílu remitencí na HDP vede k 1,6% snížení populace žijící v chudobě. Remittance však, spíše než na redukci počtu chudých, mají vliv na míru chudoby těchto osob (RATHA, 2013). Kromě snižování chudoby se mohou remittance také vzájemně doplňovat se sociálním systémem země.

Ruku v ruce se snižováním míry chudoby jde i spotřeba domácností. Rodiny, které nejsou ohroženy chudobou, mají větší příjem a mohou si dovolit větší výdaje na spotřebu, a právě spotřeba je to, na co obvykle padne většina zdrojů z remitencí. Tato skutečnost byla často terčem kritiky v 80. a 90. letech, pokud se mluvilo o rozvojovém potenciálu remitencí, a i dnes je otázka remitencí jako prostředku úspor či spotřeby stále diskutovanou. Úspory mají však mnohdy i podobu investice, a tím mohou potenciálně pozitivně ovlivňovat širší oblast než prostředky vynaložené na spotřebu, jelikož stimulují ekonomický růst. Spotřebované prostředky mají pozitivní efekt pouze pro konzumenta a jeho nejbližší okolí. Podmínkou pro zvýšení podílu investovaných remitencí je však odpovídající investiční prostředí v zemi, což je jedna z věcí, která rozvojovým zemím často chybí. Proto není divu, že většina remitencí jde dnes na spotřebu. V současnosti však převládá přesvědčení o pozitivním vlivu remitencí i v případě pouhé spotřeby. Kromě jejího zvýšení zajišťují remittance jakožto relativně stabilní zdroj příjmu i jistou stabilitu v oblasti spotřeby. Zvýšená spotřeba navíc může mít, i když často nepřilíh výrazný, pozitivní dopad na HDP země. Kromě vyšší spotřeby umožňuje příliv remitencí domácnostem i vyšší úvěruschopnost. S tím, jak roste popularita mikrofinancování, mnohé společnosti v rámci zhodnocení úvěruschopnosti svých klientů častěji přihlíží právě i k příjmům z remitencí (RATHA, 2010). Růst výdajů může být alokován též do oblasti zdraví a vzdělávání, kam často prostředky z remitencí míří. Rodiny s většími příjmy remitencí si mohou dovolit lepší zdravotní péči a též platit lepší školy. Jde tedy i o jistou formu investice do sebe sama.

Všechny výše zmíněné vlivy remitencí mají v sociální oblasti lidského života pozitivní dopad. Remittance mají však i některé stinné stránky. Jako nepřímý negativní důsledek remitencí, či spíše jako jakousi daň za remittance, lze chápat veškeré negativní dopady emigrace obyvatelstva, jako je rozpad rodin a s ním spojený problém sociálních sirotků, vyliďňování některých oblastí, odliv mozků či jednoduše ztráta značného množství produktivní populace.

1.2.2 Efekt remitencí na míru úspor a disponibilní příjem domácností

Remitence mají často významné ekonomické dopady. Ty se mohou, jak už bylo řečeno výše, projevovat na mikro a makro úrovni. Mikroekonomické efekty se projevují již na úrovni domácností a jedním z nejdůležitějších je jejich vliv na zvýšení míry úspor a disponibilního příjmu rodin. Domácnosti, jejichž jeden či více členů pobývá v zahraničí, často výrazně profitují z příjmů, které jim příbuzní ze zahraničí posílají, a tyto prostředky pak tvoří značnou část celkových rodinných příjmů. Obvykle jde o transfery z bohatých zemí do rozvojových, nicméně tento trend je pozorován i u vzájemných transferů mezi rozvojovými zeměmi, a to zejména těmi, kde je více rozvinutý bankovní systém (OROZCO & ELLIS, 2013). Prostředky z remitencí tak pak mohou někdy i výrazně zvýšit příjem rodiny oproti celostátnímu průměrnému příjmu, dochází ke zvýšení kupní síly lidí a nepřímo tak, prostřednictvím multiplikačního efektu, i k pozitivnímu vlivu na jejich okolí. Zvýšení disponibilních příjmů navíc lidem umožní vytvářet si finanční rezervy, které mohou v případě nutnosti využít a nemusí tudíž spoléhat jen na podporu státu, jež v rozvojových zemích není na příliš vysoké úrovni. U lidí, kteří remitence přijímají, bývá míra úspor větší než u těch, co žádné remitence nedostávají. Příkladem mohou být země jako Kyrgyzstán a Tádžikistán, kde mají lidé přijímající remitence téměř dvojnásobné množství úspor než ti, co jsou bez nich (OROZCO & ELLIS, 2013). Finanční rezervy vzniklé díky remitencím pak mohou sloužit i jako nástroj pro prevenci propadu domácností pod hranici chudoby (např. kvůli mimořádným neočekávaným výdajům). Kromě toho vede větší míra úspor k většímu využívání bankovních služeb a tím i k jejich rozvoji. Ve většině zemí, kam jsou remitence adresovány, je podíl majitelů bankovních účtů vyšší právě u příjemců remitencí než u těch, co žádné nedostávají (OROZCO & ELLIS, 2013).

1.2.3 Efekt remitencí na platební bilanci a HDP

Na makroúrovni se mohou remitence začít významněji projevovat v případě, že objem remitencí tvoří již značný podíl v ekonomice země (okolo 5 až 10 % HDP) (LOSER, LOCKWOOD, MINSON, & BALCAZAR, 2006). Zde je jejich častý efekt v podobě vlivu na platební bilanci země. Remitence jsou položkou v běžném účtu platební bilance a mohou

kompensovat případný deficit či vytvářet mírný přebytek. Přesto není zcela zřejmé, nakolik jde o efekt pozitivní.

Remitence totiž zároveň zvyšují kupní sílu obyvatelstva, a tím se zvyšuje domácí poptávka a taky poptávka po importu. Díky přílivu velkých objemů remitencí může též docházet k posilování kurzu domácí měny vůči měně zahraniční. Děje se tak v důsledku nárůstu objemu zahraniční měny v ekonomice země. To je způsobeno zvýšeným zasláním prostředků migranty a teoreticky i v případě, kdy bankovní, finanční či jiné nevládní instituce přijímající zahraniční měnu jako část svých běžných obchodních operací následně směňují tyto zahraniční měny za měnu domácí. Tím dochází ke snižování objemu domácí měny na místním trhu a k její následné apreciaci (LOUANGRATH, 2013). Výsledkem je snižování konkurenceschopnosti exportu a díky nižší ceně zahraniční měny i snížení hodnoty remitencí vyjádřené v národní měně. To vše má následně negativní dopad i na platební bilanci země.

Kromě platební bilance mohou mít remitence vliv i na vývoj HDP země. Nejčastěji se tak děje prostřednictvím vlivu spotřeby na HDP. Spotřeba totiž, jak už bylo řečeno výše, může být do značné míry podmíněna právě množstvím zasílaných remitencí. Avšak aby remitence mohly mít v tomto ohledu reálný vliv, je třeba, aby tvořily značnou část příjmů obyvatel. Příjmy z remitencí jsou také schopné zvýšit rating země, a tím jí usnadnit přístup k úvěrům. Jako důkaz lze uvést vyjádření ratingové agentury Fitch Ratings z roku 2008, dle níž toky remitencí mohou mít pozitivní dopad na rating dané země, a to díky jejich relativně nízké volatilitě a potencionálně nízké zranitelnosti, což jsou aspekty, které Fitch Ratings zohledňuje. Přímým důkazem je pak počínání ratingové agentury Standard and Poor's, která v roce 2009 snížila rating Salvadoru o jeden stupeň. Jako jeden z důvodů uvedla pokles přílivu remitencí z USA o 8 % v prvních dvou měsících roku (AVENDAÑO, GAILLARD, & NIETO-PARRA, 2009). Lepší rating může zemi přidat na atraktivnosti mezi investory a zlepšit přístup na kapitálové trhy. To vše se v konečném důsledku může pozitivně promítnout i do vývoje HDP země.

1.2.4 Efekt remitencí na míru inflace

Remitence se mohou projevovat ne vždy pozitivně. Negativním jevem, který může příliv remitencí doprovázet, je zvýšení inflace. Remitence totiž mohou, kromě již zmíněné apreciacie, nepřímo způsobovat i pokles hodnoty měny. K depreciaci dochází díky tomu, že

lidé, kteří mají více peněz díky remitencím, jsou ochotni více utrácet a potenciálně i více zaplatit na lokálním trhu. Tím může dojít k inflaci. Centrální banka sice může reagovat zvýšením úrokové sazby, nicméně to zase nepříznivě ovlivní místní obyvatele a podniky (LOUANGRATH, 2013). Opět se dá říci, že jde o problém zejména těch zemí, kde tvoří remittance značný podíl na HDP země. Existuje řada studií, které negativní vliv remitencí na inflaci potvrzují, avšak jsou i takové, které zpochybňují jejich jakýkoliv vliv. Negativní dopady inflace na většinu obyčejných lidí jsou poměrně jasné, nicméně pokud se země potýká s inflací, může to paradoxně vést i k tomu, že migranti budou ochotni posílat větší množství remitencí, aby tak kompenzovali zvýšení cen. Tento pozitivní trend se potvrdil například v Bangladéši výzkumem, který provedla Bangladéšská národní banka (HAROON, 2012). Na druhou stranu se ovšem dá předpokládat, že zvýšený příliv remitencí bude spíše znovu tlačít na zvyšování inflace a stav věcí se tak vrátí na začátek.

1.2.5 Efekt remitencí na příjmovou nerovnost

Ve spojitosti s remittencemi existují i zcela negativní dopady. Z hlediska sociálního může jít o zvyšování příjmové nerovnosti jako důsledek toho, že některé rodiny mají příjmy z remitencí k dispozici a jiné nikoliv. Vzhledem k nemalým nákladům na migraci budou zároveň zvýhodněny bohatší rodiny, které si budou moci dovolit vyslat do zahraničí více rodinných příslušníků, což dále přispívá ke zvyšování nerovnosti. Příjmová nerovnost s sebou nese řadu dalších věcí, jako nerovný přístup ke vzdělání, zdravotní péči apod. Existuje řada studií, které potvrdily negativní dopad remitencí v této oblasti. Jedna z nich se např. zaměřila na několik egyptských vesnic zasažených migrací (ADAMS, 1991). Významným faktorem, který je nezbytné brát v úvahu, je však vždy původ migrantů. Jestliže totiž pochází spíše z chudších oblastí, příjmová nerovnost ve společnosti se naopak může snižovat díky přílivu kapitálu, ale i nových technologií a postupů. Tento pozitivní dopad potvrzuje např. studie z roku 1996 od Taylora a Wyatta, kteří na vzorku 55 mexických venkovských domácností zjistili snížení nerovnosti. Efekt remitencí na nerovnost se navíc může v čase vyvíjet a jejich dopady se mohou lišit i v závislosti na sledované sociální vrstvě (ANYANWU, 2011). Z toho důvodu nelze učinit zcela jednoznačně obecně platné závěry, zda remittance vedou k větší nerovnosti, ale je třeba přihlížet vždy ke konkrétní komunitě a zemi. Situaci komplikuje to, že ne vždy jsou dostupná relevantní data, což právě v rozvojových zemích bývá častým

problémem. Navíc mnoho prostředků putuje neoficiálními cestami a nelze je proto prakticky zachytit, ovšem toto je problém, který komplikuje vyhodnocování dopadů remitencí prakticky ve všech oblastech a tedy ne jen u příjmové nerovnosti.

1.2.6 Závislost na remitencích

Z ekonomického hlediska může příliv velkého množství remitencí do ekonomiky způsobovat další negativní jev, a tím je vytvoření závislosti na zdrojích z remitencí. Tato závislost se projevuje již na úrovni domácností, kde může docházet k přílišnému spoléhání na tyto zdroje a ztrátě motivace hledat zaměstnání. To vede ke zvyšování nezaměstnanosti, k nutnosti vyšších státních výdajů na nezaměstnané, firmy přijdou o řadu potenciálních pracovníků a též se oslabí konkurence na trhu práce, což v konečném důsledku vede k oslabení konkurenceschopnosti země jako celku. Nebezpečí tkví i v tom, že pokud z nějakého důvodu dojde k výpadku těchto příjmů, takto závislé domácnosti se rychle dostanou do vážných problémů. I když jsou totiž remittance poměrně stabilním zdrojem příjmů, je tento zdroj velmi citlivý např. na ekonomické výkyvy cizích států a jejich ekonomické problémy.

Stejně jako je tomu na úrovni domácností, může trpět závislostí na remitencích i země jako celek. Když má stát opravdu velké příjmy tohoto druhu, je pak více náchylný k odkládání důležitých (často nepříjemných) reforem, které jsou ale nezbytné pro dlouhodobý ekonomický rozvoj země. Stejně jako rodina, i stát je najednou přehnaně citlivý na dění v cizích zemích, kde pobývá značná část jeho obyvatel a které by jinak nemusel vůbec řešit.

2 REMITENCE V KONTEXTU MOLDAVSKA

2.1 Charakteristika Moldavska

Moldavsko je zemí východní Evropy o rozloze 33 851 km² s hlavním městem Kišiněv. Nachází se mezi Rumunskem a Ukrajinou a patří k nejhudším evropským státům (CIA, 2014). HDP Moldavska v roce 2012 činil 2 038 USD na obyvatele (THE WORLD BANK, 2014a). V zemi, která má 3,6 mil. obyvatel², žije 21,9 % z nich pod hranicí chudoby (INDEX MUNDI, 2011b). Populaci Moldavska tvoří z velké většiny Moldavané a Rumuni (78 %), dále pak Ukrajinci (8,4 %), Rusové (5,8 %), Gagauzové (4,4 %), Bulhaři (1,9 %) a 1,3 % tvoří ostatní národy (MOLDAVA, T. a kolektiv, 2002).

Z pohledu státního zřízení je Moldavsko poloprezidenstkou republikou, kde je vláda sice odpovědná parlamentu, ale prezident, zvolený občany, disponuje většími pravomocemi, než je tomu v případě parlamentních republik. Současným prezidentem Moldavska je Nicolae Timofti, jenž byl zvolen v roce 2012.

Země se administrativně člení na 42 okresů (*raioane*), 2 statutární města (*municipii*) – (Kišiněv, Balti) a 2 autonomní oblasti - Gagauzsko (s 1 samosprávným městem Comrat) a Podněstří (se 2 samosprávnými městy Tiraspol a Bendery) (MZV ČR, 2013).

Ekonomika země stojí zejména na zemědělské produkci, k níž jsou zde příhodné podmínky, a zaměstnává cca 13 % obyvatel. Většina lidí pak pracuje v sektoru služeb. Kromě zemědělství je Moldavsko velmi závislé na přílivu remitencí od emigrantů pracujících v zahraničí, kteří v důsledku špatné politické a zejména pak ekonomické situace v zemi Moldavsko opustili. V roce 2007 dosáhl objem remitencí vrcholu v podobě 36 % podílu na HDP země (THE WORLD BANK, 2014c).

² Údaj z roku 2013. Není započítáno cca 550 000 obyvatel Podněsterské republiky.

2.1.1 Politická charakteristika

Moldavsko je v dnešní době chudá a celkově málo rozvinutá země. Jednu z nejvýznamnějších příčin této situace lze spatřovat v politickém dění. Na dnešním stavu se podepisuje zejména připojení Moldavska k Sovětskému svazu a jeho vliv v zemi.

Země se dostala do ruského vlivu již v roce 1812, kdy byla začleněna do tehdejšího carského Ruska jako Besarábie. Pod vliv SSSR se Moldavsko dostalo v roce 1924 (MOLDAVA, T. a kolektiv, 2002).

V období perestrojky začaly sílit protiruské nálady a snahy usilující o připojení k Rumunsku, což vedlo k národnostním nepokojům a následně v roce 1990 k vytvoření nových státních útvarů. Šlo o Gagauzskou republiku a Podněsterskou moldavskou republiku s početnou ruskou komunitou, se kterou se v roce 1992 Moldavsko dostalo do ozbrojeného konfliktu.

Těsně před zánikem SSSR vyhlásilo Moldavsko v srpnu 1991 nezávislou republiku. Dne 21. 12. 1991 byl podepsán dekret o připojení k SNS a v roce 1994 se země stala jeho členem (MOLDAVA, T. a kolektiv, 2002).

Raně postsovětské období bylo charakteristické návratem k původní kultuře a zvykům (např. znovuzavedení latinky). Prvním prezidentem samostatné Moldavské republiky se stal Mircea Ion Snegur. V jeho osobě měla oporu zdejší pravice, avšak ve spíše levicově orientovaném Moldavsku docházelo k postupnému posilování levice. Posilovala též komunistická strana, která byla hned po vyhlášení samostatnosti zakázána, nicméně z iniciativy Vladimira Voronina jí bylo pod pozměněným názvem a díky petičním podpisům umožněno znovu se zapojit do politického dění. V průběhu 90. let sílila frustrace z neschopných vlád a též ze zhoršení životní úrovně, k čemuž značně přispěla také ruská finanční krize v letech 1998/99, až se díky tomu v roce 2001 dostala komunistická strana znovu do čela země a prezidentem se stal Voronin (BUSINESSINFO, 2014b). Komunisté pod vedením svého prezidenta postupně upevňovali postavení v zemi. To nakonec přimělo nekonzistentní opozici ke spolupráci, změnám a obrodě svého programu. Sázeli na evropská témata a přibližování se Evropě, nicméně i díky sporům mezi sebou a celkové neschopnosti si lidi nedokázali získat. Komunistická strana dále sílila a situace se vyostřovala. Celkové dění navíc zhoršily dopady světové finanční krize a deficitní politika vlády, což dostalo zemi do

velmi špatné finanční situace. Všechny tyto faktory měly významný podíl na tom, že řada lidí viděla jako jedinou možnost odchod ze země.

Komunistická nadvláda byla přerušena až v roce 2009 a do čela země se dostala koalice s názvem Aliance pro evropskou integraci, která utvořila většinu. Koalice rychle zaváděla množství proevropských reforem. Nakonec se, i kvůli vnitřním sporům, rozpadla, nicméně v dalších volbách se opět dostala k moci. V roce 2012 byl do čela země zvolen nestraník a současný prezident Nicolae Timofti. Politická situace v zemi je nadále velmi složitá a komplikovaná, země však momentálně inklinuje spíše k evropskému směřování (BUSINESSINFO, 2014b).

Navzdory členství Moldavska v SNS má země zájem na prohlubování vztahů se státy EU, a proto je součástí politického programu EU Východní partnerství (MZV ČR, 2013). Na jeho platformě mimo jiné dochází k dohodám o volném obchodu či přijímání legislativních opatření a potřebných reforem. Také je posilována spolupráce v oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky. Politika Východního partnerství je mimo jiné dlouhodobě jednou z priorit české zahraniční politiky, a to jak na úrovni unijní, tak na úrovni bilaterální.

I když Moldavsko dělá řadu kroků ke zlepšení situace v zemi, stále má před sebou ještě spoustu práce a přechod k demokratickému a právnímu státu evropského typu bude ještě nějakou dobu trvat.

2.1.2 Hospodářská charakteristika

Moldavsko je dnes nejchudší zemí Evropy a je to právě chudoba, co vyhnalo většinu migrantů ze země. Podepsala se na tom jak léta budování socialismu pod zástavou SSSR, tak i postsovětská vládní garnitura, která pracovala s dědictvím komunismu a sama přitom byla jeho součástí.

V dobách Sovětského svazu podléhalo Moldavsko centrálnímu plánování hospodářství. Valná většina průmyslu byla soustředěna v oblasti Podněstří a zbytek země se zabýval zemědělskou produkcí. Hlavním vývozním artiklem tedy byly potraviny. Významnou složkou vývozu bylo např. známé moldavské víno. Většina mechanizace či paliv a energií pak byla dovážena ze SSSR. Přesto industrializace země probíhala, avšak zejména se zaměřením na Podněstří.

Když na začátku 90. let došlo k rozpadu Sovětského svazu a nabytí nezávislosti, musela země logicky čelit hospodářskému poklesu, jenž se projevil i v dalších zemích bývalého sovětského bloku. Už tak nepříliš rozvinutý průmysl byl navázán na dodávky mechanizace a pohonných hmot z Ruska a stejně tak zemědělská produkce stála na exportu do ostatních zemí SSSR. Právě díky velké míře závislosti dopadl rozpad SSSR na Moldavsko tak tvrdě a rázem ho uvrhl mezi jednu z nejhudších postsovětských zemí (BERTELSMAN STIFUNG, 2014). Navíc místo toho, aby co možná nejdříve došlo k hospodářské transformaci země směrem k fungující tržní ekonomice, byla většina energie v té době věnována národnostním otázkám. Tato problematika postupně přehlušila zpočátku nadějně vyhlížející možnost hospodářského přerodu země (BUSINESSINFO, 2014a).

Stejně jako v jiných zemích bývalého východního bloku proběhla i v Moldavsku privatizace. A stejně jako ve většině ostatních případů to byl proces značně netransparentní a chaotický. Ukázkovým příkladem je privatizace zemědělské půdy, kdy jednotlivé pozemky určené k privatizaci byly často o výměře několika hektarů, což znemožňovalo efektivní obdělávání takového pozemku se zastaralou a nevyhovující technikou. Celkově privatizace probíhala v několika fázích. Nejdříve proběhla malá privatizace, jež se potýkala se špatným nastavením cen a nedokázala přilákat zahraniční investory. Následně bylo zřízeno samostatné ministerstvo privatizace, které bylo později zrušeno. V současné době se postupuje dle dlouhodobého privatizačního programu vypracovaného v roce 1998. V soukromých rukou je dnes cca 65 % zemědělství, 60 % průmyslu a 70 % služeb (BUSINESSINFO, 2014a).

K hospodářské stabilitě země v rané fázi její existence, kromě liknavého zavádění tržních reforem, nepřispěl ani konflikt s podněsterskou oblastí v roce 1992, kdy Podněstří bylo podpořeno ruskými vojsky. Situace se komplikovala o to víc, že právě v Podněstří byla soustředěna většina moldavského průmyslu a energetické produkce. Moldavsko samo pak bylo a stále je do značné míry závislé na Rusku, což je dáno historickými vazbami. I proto v roce 1994 vstoupilo do Společenství nezávislých států (SNS), jež od roku 1991 sdružuje bývalé republiky Sovětského svazu. Organizace působí zejména v otázkách obchodu, financí či legislativy.

V roce 1998/99 v Rusku propukla finanční krize, která, právě díky velké provázanosti s Ruskem, silně zasáhla i Moldavsko. Krize, v kombinaci s neutěšenou vnitropolitickou situací, po letech znovu dostala komunisty do čela země. Pro mnohé obyvatele Moldavska bylo právě toto poslední kapkou v jejich rozhodnutí opustit vlast. Masivní odliv obyvatelstva

dále zhoršil socioekonomickou situaci v zemi. Paradoxně právě nebývalé množství migrantů dnes drží Moldavsko relativně nad vodou - díky obrovskému množství remitencí zasílaných do vlasti.

V období vlády komunistické strany postupně došlo k zotavení z krize konce 90. let a byl nastartován ekonomický růst až o 7 % ročně. V roce 2001 země vstoupila i do WTO a v roce 2007 do CEFTA (*Central European Free Trade Agreement*). Problémy však přišly záhy. V roce 2006 to bylo nejprve embargo ze strany Ruska na dovoz zemědělských produktů, zejména pak vín (BUSINESSINFO, 2014a). To bylo pro Moldavsko citelnou ránou vzhledem k tomu, že víno je jeho největší exportní komoditou (nepočítáme-li levnou pracovní sílu) a Rusko jejím největším odběratelem (až 80 % vývozu vína). Další ránu pak zasadila velká sucha v roce 2007. Na zemi, kde se zemědělská produkce podílí až 50 % na celkovém exportu, to mělo velmi negativní dopad (THE WORLD BANK, 2013b). V roce 2008 zemi postihly pro změnu povodně a v roce 2009 se i v Moldavsku projevila světová finanční krize. V důsledku to znamenalo propad HDP až o 6 %. Aby se s těmito nepříznivými událostmi snáze vyrovnalo, byla Moldavsku poskytnuta kompenzace od MMF ve výši 186 mil. dolarů a byl dohodnut program, který měl zemi přinést až 580 mil. dolarů (INDEX MUNDI, 2013).

Na Moldavsko dopadla, z pomezí států SNS, finanční krize nejtvrději. Tyto události do značné míry napomohly ke konsolidaci opozice a k vítězství koalice opozičních stran ve volbách v roce 2009. Nová vláda však byla nucena potýkat se s dědictvím předchozích osmi let komunistického vedení země. Mnohé sociální programy a populistická řešení bylo třeba reformovat. Zároveň bylo nastartováno nové období spolupráce s mezinárodními institucemi, s EU a snaha zavádět proevropské reformy. Příkladem může být přijetí zákona o hospodářské soutěži či zákon o státní podpoře, jež jsou v souladu s normami EU. Taktéž dochází k přijímání zákonů na zlepšení podnikatelského prostředí v zemi. Výsledky můžeme vidět ve statistikách, kdy se Moldavsko dokázalo v žebříčku podnikatelského prostředí posunout z 99. místa v roce 2011 na 78. místo v roce 2014 (DOING BUSINESS, 2014).

V dnešní době je Moldavsko z ekonomického hlediska otevřenou zemí. Až 45 % HDP tvoří export (WORLD MACROECONOMIC RESEARCH, 2012). Zároveň je země velmi otevřená importu zboží a služeb. Dle statistik Světové banky TTRI (*Tariff Trade Restrictive Index*) je Moldavsko 12. nejotevřenější (2010) co se týče zahraničního obchodu a má jedno z nejnižších dovozních cel na světě. Zahraniční obchod významně podpořilo podepsání dohody o přidružení EU s Moldavskem z 29. 11. 2013. Dohoda mimo jiné obsahuje

ustanovení o zavedení komplexní zóny volného obchodu (DCFTA). Dnes je EU hlavním obchodním partnerem Moldavska (54 % celkového obchodu země). Dalšími významnými partnery jsou Ukrajina (15 %) a Rusko (12 %) (EUROPEAN COMMISSION, 2013b).

Moldavsko, v porovnání např. s tradičními evropskými zeměmi, nemá příliš vysoký státní dluh. Jeho výše činila 16,6 % HDP v roce 2013 (CIA, 2013). Země usiluje o obezřetnou fiskální a měnovou politiku, nicméně pravidelně hospodaří s rozpočtovým deficitem, jenž se v posledních letech pohyboval okolo 2 až 2,5 %. Ten je financován zejména ze zahraničních zdrojů, jako jsou mezinárodní finanční instituce a dárci. Zásadní příjmem pro zemi tvoří příliv prostředků z remitencí.

I když Moldavsko usiluje o ekonomické posílení a hospodářskou stabilitu, stále se potýká s řadou problémů. Velkým problémem je šedá ekonomika, se kterou se slabé státní orgány a instituce nedovedou popasovat. Korupce a klientelismus stále patří mezi běžné jevy na všech úrovních společnosti. Propletení politického a podnikatelského prostředí už je pak nepříliš překvapivou skutečností v této zemi. Všechny tyto jevy negativně ovlivňují obraz státu v očích zahraničí a podkopávají snahy Moldavska o hlubší integraci do evropských struktur či přilákání nových zahraničních investorů, kteří se v nejistém a nepřehledném prostředí bojí investovat. Tím země přichází o značné množství prostředků, jež by jí dále pomohly v rozvoji. Kromě negativních dopadů na vnější vztahy má však neutěšená situace v Moldavsku také velmi neblahé dopady na vnitřní záležitosti země. Nejvýrazněji se to projevuje v počtech migrantů, kteří ho opouští či již opustili. I když má stát značné příjmy právě díky remitencím, které mohou sloužit jako kompenzace, země bez lidí produktivního věku, jejíž obyvatelstvo budou tvořit pouze důchodci a děti, se nikdy nemůže stát ekonomicky silnou a hospodářsky stabilní.

2.2 Příčiny a následky pracovní migrace – daň za remitence

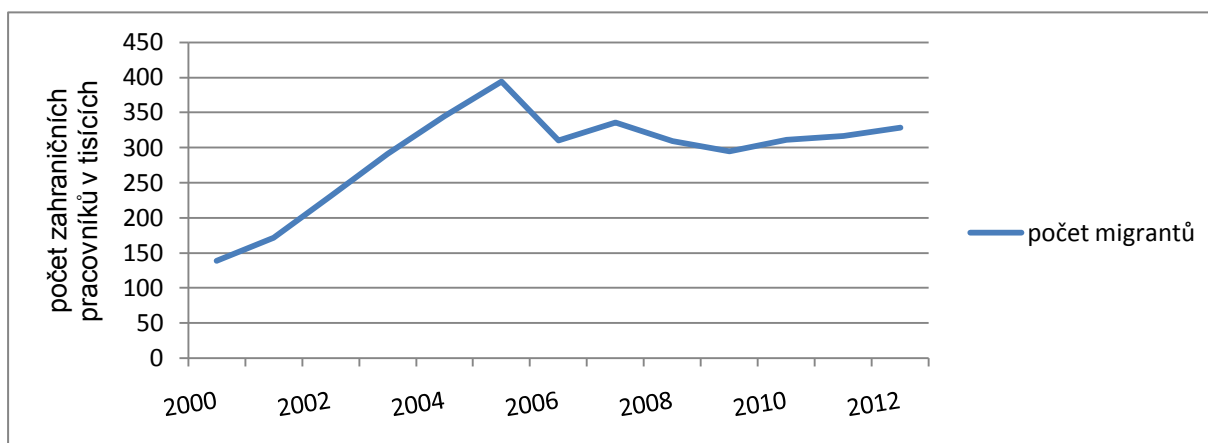
Moldavsko je nejchudší zemí Evropy. V zemi, kde žije 3,6 mil. obyvatel, se jich nachází téměř čtvrtina pod hranicí chudoby. Zaostalé zemědělství a průmysl, nepříliš dobře fungující služby a státní správa, též neuspokojivá politická situace, kde korupce a klientelismus jsou na denním pořádku. To jsou příčiny, proč je velké množství lidí ve své zemi nespokojeno. V Moldavsku má navíc stále silnou pozici komunistická strana, volená hlavně staršími

obyvateli, což mnohé, zejména mladší lidi, frustruje. Logicky tedy stát, který nedokáže zajistit základní potřeby svých obyvatel, neumožňuje jim uplatnit své schopnosti a vzdělání a také nedokáže zajistit dostatečné právní prostředí pro své občany, musí nést následky takové situace. Nejčastějším řešením Moldavanů proto bývá rozhodnutí k emigraci ze své země.

Migrace a její dopady mají přímý vliv na sociální a ekonomickou situaci v zemi, a to jak prostřednictvím odchodu pracovní síly na straně jedné, tak přílivem obrovského množství finančních prostředků v podobě remitencí na straně druhé. Zároveň je to právě politická a zejména pak hospodářská situace, co nutí obyvatelstvo k opuštění své rodné země a přímo tak ovlivňuje počet migrantů a tím i objem remitencí. Příčiny migrace je nutné hledat zejména ve slabých ekonomických výsledcích země. Průměrná hrubá mzda v Moldavsku na konci roku 2013 byla 3 758 leu, tedy asi 5 630 Kč (STATISTICA MOLDOVEI, 2014). Když uvážíme, že mnozí lidé ani na tuto průměrnou mzdu nedosáhnou, není divu, že raději odcházejí za lepším výdělkem do zahraničí.

Oficiální čísla o počtu migrantů se značně liší. Dle moldavského statistického úřadu tvořili migranti v roce 2012 necelých 10 % populace (viz graf 3)³. Naproti tomu evropské Centrum pro migrační politiku (MPC), které vychází ze statistik cílových zemí migrantů, hovoří ve stejném období o 17 % z celkového počtu obyvatel (MPC, 2013). Realita však bude i tak mnohem závažnější, jelikož velká část migrantů pobývá v zahraničí nelegálně. Neoficiální údaje tedy pak uvádí, že migranti tvoří až 25 % celkové populace.

Graf 3: Vývoj počtu osob zaměstnaných v zahraničí a těch, co to plánují (2000 až 2012)⁴

Zdroj dat: (STATISTICA MOLDOVEI, 2013)

³ Nezapočítávají migranty z Podněstří

⁴ Od roku 2006 došlo ke změně metodiky, tudíž jsou zde značné rozdíly, které znemožňují relevantní porovnání dat do roku 2005 a po něm.

Nejčastějšími migranty bývají lidé v produktivním věku mezi 25 až 34 lety, přičemž převažují muži, a to ve všech věkových kategoriích. Dle výzkumu vypracovaného moldavským statistickým úřadem BNS (*Biroul Național de Statistică*) v roce 2012 tvořili muži až 68 % všech migrantů. Nejčastěji odcházeli lidé se středním odborným vzděláním (BNS, 2013). S vidinou lepšího života jak pro sebe, tak pro svou rodinu, kterou jsou nuceni zanechat doma, se vydávají hledat štěstí do okolních zemí, přičemž mezi dvě nejoblíbenější destinace patří Rusko a Itálie. Do Ruska odchází více jak 69 % celkového objemu migrantů. Sem také míří velká většina všech mužských migrantů (až 88 %). Tam jsou ponejvíce zaměstnáváni jako levná pracovní síla na stavbách. Druhou nejoblíbenější destinací moldavských emigrantů je Itálie. Sem odchází přes 14 % z jejich celkového počtu. Nejčastěji jde o ženy (45 % všech ženských migrantů), jež zde vykonávají práci uklízečky, au-pair a jiné domácí práce (BNS, 2013). Mezi další oblíbené cíle patří Izrael, Francie či Turecko. Bohužel velká část emigrantů přichází do cizích zemí nelegálně a v důsledku toho se často dostávají do problémů se zákonem, případně se sami stávají oběťmi trestných činů. Jejich plány na lepší život se nepodaří uskutečnit. V konečném důsledku pak končí hůře, než kdyby se pro emigraci nerozhodli. Celkově pouze cca 15 % všech emigrantů pobývá v nové zemi legálně (HEMISPHERES, 2007).

Migraci lze podle doby strávené v zahraničí rozdělit na krátkodobou (sezonní) a dlouhodobou. Z krátkodobého hlediska migranti preferují geograficky a kulturně blízké země, jako je Rusko, Ukrajina a další státy SNS, kam odjíždějí většinou na sezonní stavební práce. Pokud se rozhodnou k dlouhodobějšímu pobytu v cizí zemi, kde hodlají strávit i část života, zaměřují se lidé, i přes obtížnější uplatnění na trhu práce, spíše na vyspělejší země v EU, jako je například Itálie, kde je vyšší životní úroveň a lepší platové ohodnocení. Tam také případně snáze užijí své rodinné příslušníky, kteří nezřídka, v případě dlouhodobého pobytu v cizině, odjedou s nimi. Pobyt v zemích EU Moldavanům od roku 2003 usnadňuje také oprávnění mít dvě občanství. Mnozí z nich proto vlastní třeba rumunské, které díky zvláštnostem rumunského zákona o občanství mohou dostat a které jim nyní umožňuje bezvízový vstup do EU, usnadňuje pohyb mezi zeměmi Unie a také rozšiřuje způsoby legální emigrace (BURACEC, 2012). Tato praxe však byla se vstupem Rumunska do EU značně omezena.

Jednu z prvních migračních vln z Moldavska můžeme pozorovat již těsně po rozpadu Sovětského svazu. Jednalo se o lidi ruského původu, kteří se narodili na území Moldavska před rokem 1991, tedy v době, kdy země byla ještě součástí jednoho státu s Ruskem. Tito lidé po rozpadu SSSR následně odešli právě do nově vzniklého Ruska (MPC, 2013). Chaotická

doba raného vzniku nového státu příliš nepřispěla ke snížení motivace odejít ze země, nicméně zejména až finanční krize v Rusku v roce 1998, která se brzy přelila do Moldavska a tvrdě ho zasáhla, přiměla velké množství lidí k odchodu. Pro mnohé z těch, co se neodhodlali k odchodu v době krize, se pak stal příslovečnou poslední kapkou návrat komunistické strany do čela země v roce 2001. Následující roky můžeme pozorovat nárůst počtu migrantů. Řada z nich se pak na konci desetiletí vrátila zpět do vlasti v důsledku finanční krize, která zasáhla cílové země migrantů. Později však lze sledovat opětovný nárůst počtu migrantů.

2.2.1 Sociální sirotci

Masový odchod produktivní a často i vzdělané populace ze země však s sebou logicky nese řadu negativních důsledků. Jedním z nejzávažnějších je změna v přirozeném demografickém složení obyvatelstva. Moldavsko se potýká s problémem vysokého počtu dětí umístěných v dětských domovech a starých lidí, o které se nemá kdo postarat. Zejména množství dětí bez rodičů je fenoménem, který je pro zemi charakteristický. Ten je dán tím, že se mnoho rodičů vydává pracovat do zahraničí a děti jsou nuceni nechat doma, přičemž je svěřují příbuzným či umisťují do dětských domovů. Tyto děti jsou souhrnně označovány jako sociální sirotci. Podle publikace UNICEF z roku 2008 (*Creștem mari în Republica Moldova*) mělo Moldavsko k 1. lednu 2007 celkem 67 dětských domovů, v nichž se nacházelo 11 096 dětí. Pouze 3 % z nich však byli skuteční sirotci bez rodičů. Drtivá většina z nich (83 %) byla v ústavu umístěna pouze dočasně a měla biologické rodiče či příbuzné. Statistiky navíc uvádí, že 13 % rodičů dětí umístěných v domovech se vrací každý den domů a dokonce 21 % rodičů každý týden (UNICEF Moldova, 2008). To jasně ukazuje, že ústavy pro děti často slouží jako poslední možné řešení pro rodiče v obtížné životní situaci. Hlavní příčinou umístění dítěte do dětského domova jsou finanční potíže, dále jsou zde děti svobodných matek či zneužívané a sociálně zanedbané děti (UNICEF Moldova, 2008). Co se týče umisťování dětí do dětských domovů, častěji se tak děje v případě sezonních migrantů, jelikož dlouhodobí migranti se často stěhují i se svojí rodinou, kterou by jinak neměli po dlouhou dobu možnost vidět (GÖRLICH & TREBESCH, 2006). Kromě těchto zařízení jsou děti též často dávány do internátních škol. Pochopitelně žádné státní zařízení nenahradí fungující rodinné zázemí. To v důsledku vede k výchově generace mladých lidí, kteří sice díky remitencím od rodičů nebudou přímo ohroženi chudobou, nicméně mají později problémy se začleněním do společnosti a uplatněním se. Na druhou stranu je pravda, že díky remitencím může mnoho

děti získat lepší vzdělání. Na neuspokojivém stavu má svůj podíl i ne příliš dobře fungující státní správa a politika v oblasti podpory rodiny a péče o dítě. Sovětský model, do značné míry převzatý i do samostatného moldavského státu, jenž preferoval ústavní péči, příliš nepodporoval alternativní možnosti, jako je adopce či pěstounská péče. Moldavsko se však snaží o modernizaci a přijímá legislativu na větší podporu rodin a dětí, jež situaci pomalu mění k lepšímu.

2.2.2 Problematika sociálního zajištění a penzí

Děti však nejsou jedinou skupinou, na kterou negativně dopadá velká míra migrace. Ta se negativně promítá i do situace seniorů, kteří jsou, z nedostatku podpory svých dětí a příbuzných, jež odjedou do ciziny, nuceni se o sebe postarat sami. Často navíc přebírají roli rodičů pro svá vnoučata. Senioři také příliš nemohou spoléhat ani na stát. Dle statistik moldavského statistického úřadu byly průměrné měsíční náklady důchodce v roce 2013 zhruba 1 600 leu (asi 2 400 Kč), přičemž důchod činil v průměru 1 300 leu (1 950 Kč) (BNS, 2014). Moldavský penzijní systém funguje na základě mezigenerační solidarity, kdy peníze vybrané od ekonomicky aktivní populace jdou následně na výplatu důchodů. V takové situaci má vysoká míra migrace produktivních obyvatel zásadní dopad na tento systém a jeho stabilitu. V roce 2010 přispívalo do systému sociálního zabezpečení pouze 38 % ekonomicky aktivního obyvatelstva a důchody byly vyplaceny jen 84 % všech penzistů (PARTICIP.GOV.MD, 2013). Od roku 2009 je tedy tento příjmový deficit financován přímo ze státního rozpočtu, což s sebou nese značné finanční náklady (CIUREA, 2014). Celkově jde na sociální zabezpečení více než 11 % HDP, z toho většina na penze. To je zhruba stejný podíl, jaký na důchody v průměru vynakládá EU (EUROPEAN COMMISSION, 2013a). Moldavané ale dostávají penzi ve výši cca 26 % průměrné mzdy, zatímco Evropský zákoník sociálního zabezpečení doporučuje penzi ve výši 40 % (THE WORLD BANK, 2013b). Částečně se to v roce 2012 pokusila řešit vládní koalice tím, že lidem s penzí pod minimální hranicí zvýšila od 1. dubna 2013 důchod o 15 %. Systém však má i tak problém s udržitelností, stát má problémy s financováním a obavy také budí budoucí důchodci z řad emigrantů. Výplata důchodů je totiž vázána na odpracované roky v Moldavsku, a tudíž se může stát, že řada emigrantů nebude mít na penzi vůbec nárok. Tomu by měly zabránit dvoustranné dohody o sociálním zabezpečení s nejvýznamnějšími cílovými destinacemi migrantů. Jedním z uvažovaných řešení je také zavedení soukromých penzijních fondů, ale

tento plán se potýká s nedůvěrou občanů v tyto fondy. Pro řadu penzistů tak opět alespoň částečné řešení znamenají remitence.

2.2.3 Odliv mozků

Dalším sociálním aspektem, který můžeme v souvislosti s vysokým podílem migrantů pozorovat, je fenomén odlivu mozků (*brain drain*). Do zahraničí povětšinou odchází lidé středního odborného či základního vzdělání, nicméně k odchodu ze země se odhodlá také velké množství lidí s vyšším vzděláním, kteří mají ve své zemi problém s uplatněním. Mezi vysoce vzdělanými emigranty převažují ženy nad muži. Je to dáno zejména tím, že muži s vyšším vzděláním najdou doma snáze uplatnění než ženy. Naopak mezi emigranty s nízkou vzdělanostní úrovní převažují muži (BNS, 2013). Ti totiž snáze nachází nekvalifikované a pracovní pozice na stavbách hlavně v Rusku, na jehož pracovní trh je, z pohledu často ilegálního pracovníka, snazší přístup. S nižším vzděláním se na ruském trhu také uplatní snáze, než by tomu bylo v zemích EU s přísnější migrační politikou. Co se týče lidí s vyšším odborným nebo vysokoškolským vzděláním, z velké části tito lidé dělají v zahraničí práci, jež neodpovídá jejich kvalifikaci. Stejně však raději zůstávají za hranicemi, jelikož jsou ohodnoceni lépe, než kdyby byli doma a pracovali ve svém oboru. U nich je následně daleko pravděpodobnější, že se v cizí zemi dovedou realizovat a zůstanou tam již natrvalo. Moldavsko má samozřejmě zájem na tom, aby vzdělaná populace pokud možno neopouštěla zemi, případně aby se do ní i s nově nabytými zahraničními zkušenostmi zase vrátila a přispěla tak k dalšímu rozvoji země. Náklady na vzdělávání nejsou malé, a i když je zde částečná kompenzace v podobě vyšších remitencí od lidí na lepších pozicích, přesto země logicky nechce své nejlepší mozky, které vychovala, nechat cizím vyspělým státům. Proto se Moldavsko snaží se situací bojovat. Příkladem může být program realizovaný v letech 2011-2012 moldavskou Akademií věd a Mezinárodní organizací pro migraci (IOM) a financovaný díky EU. Ten se zaměřil na moldavské vědecké pracovníky v zahraničí a umožnil jim navštívit moldavské univerzity a podílet se zde na vzájemné spolupráci, výzkumu a předávání znalostí kolegům.

Další program, který se ale zaměřil na mladé absolventy zahraničních škol, byl realizován ve spolupráci s moldavskou vládou a taktéž byl financován ze zdrojů EU. Program měl za cíl přitáhnout absolventy zpět do vlasti a pomoci jim s adaptací a zaměstnáním v Moldavsku.

Odliv mozků je však poměrně běžný jev, s nímž se potýká řada rozvojových zemí, a setkáváme se s ním i ve vyspělejších zemích, než je Moldavsko.

2.2.4 Vylidňování venkova

Jako důsledek migrace je třeba brát i další jev, který se stal v Moldavsku běžným, a tím je postupné vylidňování venkova. Právě venkovské oblasti jsou ty nejhudší v už tak chudé zemi, tudíž jsou to právě venkované, kteří mají největší motivaci k odchodu do měst či přímo ze země. Situace je o to závažnější, že právě na venkově žije až 58 % všech obyvatel země (IOM (2012): VREMIȘ, CRAIEVSCHI-TOARTĂ, BURDELNII, HERM, & POULAIN, 2012). Ti tvoří až dvě třetiny všech moldavských migrantů. Počet však může být i vyšší, jelikož řada lidí, zejména pak z venkova, pobývá v cizí zemi nelegálně a statistická data pak neexistují. Vysídlování venkova je přirozenou reakcí lidí na nedostatek pracovních příležitostí. Obvykle jediným prostředkem obživy zde bývá zemědělství. Stejně jako v mnoha jiných zemích jsou však i v Moldavsku v tomto sektoru jedny z nejnižších mezd. Navíc zemědělství není ani příliš produktivní. Příčiny lze hledat jak ve slabé podpoře v podobě dotací, tak i v nízké úrovni mechanizace. Drtivá většina obyvatel venkova je zároveň i vlastníky zemědělského pozemku. Pro tyto lidi je však často obtížné obhospodařovat svůj díl země, i kdyby se zemědělství na venkově chtěli věnovat.

Kromě výše zmíněných ekonomických faktorů je příčinou i nepříliš zdařilá privatizace a pozemková reforma. Privatizace půdu často rozdělila na velké a bez odpovídající mechanizace obtížně obdělávané pozemky. Negativní vliv pozemkové reformy pak spočívá ve fragmentaci zemědělské půdy majitele na několik pozemků, což brání efektivnímu obdělávání (BOLGANSCHI, 2011).

Smysluplnému nakládání se zemědělskou půdou brání i demografický charakter venkovských oblastí. Tím, že velká část práceschopných lidí z venkova odejde, zde následně zůstávají jen staří lidé, kteří nejsou schopni půdu obdělávat. Lepším řešením pak bývá třeba pronájem půdy, v horším případě zůstane země ležet ladem.

Trend vysídlování venkova je stále aktuální a nadále pokračuje. Můžeme zde pozorovat jak migraci vnitřní, tedy do větších měst země, tak vnější, čili do zahraničí. Zbývající obyvatelstvo je o to více závislé na příjmech z remitencí, nicméně ty v drtivé většině případů

nepřispívají k rozvoji venkova, ale spíše pouze k pokrytí životních nákladů tamějšího obyvatelstva.

2.2.5 Problematika nelegální migrace

Moldavsko se potýká s velkou mírou migrace, a jak už bylo zmíněno, nemalá část těchto migrantů pobývá v cizině nelegálně. Tomu do značné míry nahrává fakt, že podstatnou součástí ekonomiky zemí, jako je např. Rusko, tvoří tzv. šedá ekonomika, jež vytváří prostor a poptávku po neregistrovaných pracovnících. Nelegální migraci mimo jiné značně nahrává i nová ruská legislativa, připravená ke schválení v roce 2014. Ta omezí dobu pobytu moldavských pracovníků bez pracovního povolení na 90 dní. Dalšími kroky jsou pak zákaz používání jiného než ruského řidičského průkazu (vejde v platnost od 1. 5. 2014) či již platná povinná znalost ruského jazyka (od 1. 12. 2013) (IDIS, 2014). To s sebou pochopitelně nese značné množství rizik. Nelegální vstup do země je spojen s celou řadou problémů a možných nepříjemností, které si lidé často buď neuvědomují, anebo ani uvědomovat nechtějí. Nicméně vydat se pracovat do zahraničí nelegálně je pro mnoho z nich často jediné možné řešení. Za získání dokumentů umožňujících oficiální vycestování ze země se na černém trhu platí v řádech tisíců eur. I proto řada lidí zkouší překročit hranice různými způsoby, které jsou často riskantní. Ať už jde o cestování v noci, přeplavování řek, překonávání hor nebo přechod hranic v různých přepravních nádobách nebo skrýších. Mnozí Moldavané proto volí země dostupné bez víz, kde však nedosahují takových příjmů jako třeba v zemích Evropské unie. Nelegální migrace bývá pochopitelně spojena s nelegálními praktikami. Existují sítě převaděčů a mafiánských struktur, které dovážejí migranty do cílové země. Často tak transportují lidi v nelidských podmínkách bez vody a potravin, což leckdy stojí migranta zdraví nebo i život. I přesto si za tuto službu účtují tisíce eur. S tímto jevem je úzce spojen problém obchodování s lidmi. Mnozí migranti totiž místo v zaslíbené zemi končí v otroctví bez možnosti dovolat se pomoci. Neexistují přesná čísla, kolik lidí takto zmizí, právě proto, že se jedná převážně o nelegální migranty. Moldavsko je zemí, která je často spojována právě s obchodem s lidmi a existuje podezření, že jsou do něj zapojeni i političtí představitelé země. Nelegální imigrant často musí čelit problémům i v cílové zemi. Nezřídka se stává, že je vydírán zprostředkovatelem práce a dochází k porušování pracovně-právních předpisů. Přesto se pracovníci neobracejí na policii, neboť mají strach z vyhoštění, které s sebou nelegální pobyt přináší. Dalšími nepříjemnostmi, se kterými se tyto lidé setkávají, jsou diskriminace či

minimální právní ochrana a vzhledem k tomu, že se dostávají především jen k podřadné práci, nemají možnost naplno využít svůj potenciál.

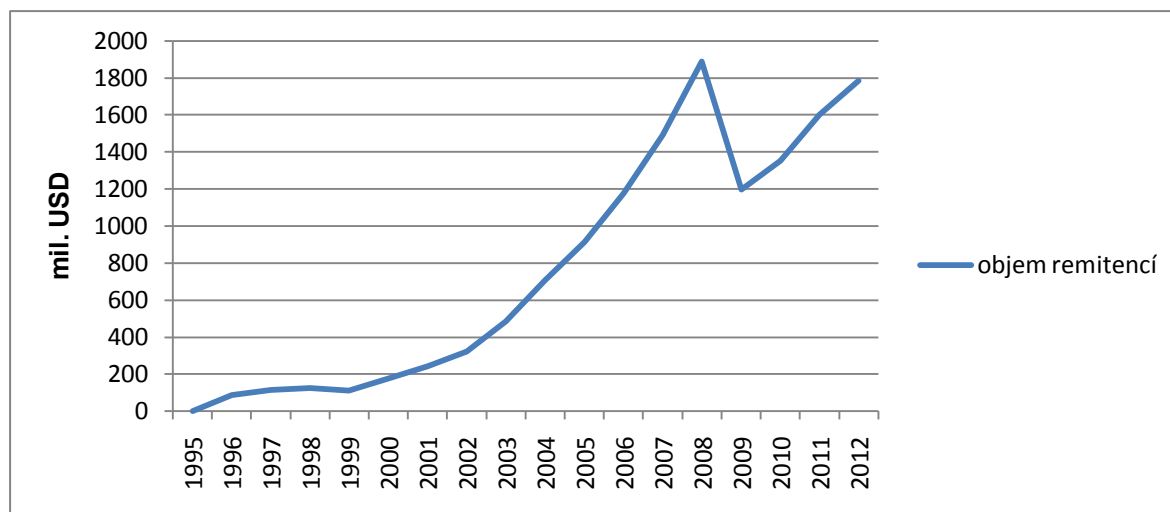
Ač je to jeden z hlavních problémů, jímž se Moldavská republika zabývá, jeho řešení často spočívá spíše na mezinárodních a nevládních organizacích. V neposlední řadě pak i na cílových zemích migrantů.

2.3 Vývoj toků remitencí

Moldavsko je velmi chudá a málo rozvinutá země, tudíž se potýká s velkým odlivem migrantů. Jedním z hlavních projevů této migrace jsou velké objemy remitencí zasílané zahraničními pracovníky a jako takové skýtají významný rozvojový potenciál. Remitence měly v roce 2013 cca 25% podíl na HDP, ovšem jejich množství (a tím i jejich význam) se v čase měnilo (THE WORLD BANK, 2014c).

Jak už bylo blíže popsáno v předchozí kapitole, migraci z Moldavska můžeme pozorovat již od počátku samostatnosti země. Výrazný nárůst je pak patrný ke konci 90. let ve spojitosti s krizí, jež se do Moldavska přelila z Ruska. S přibývajícím počtem migrantů rostl i objem remitencí, který dosáhl vrcholu v roce 2008 v podobě 1,9 mld. dolarů (viz graf 4). Množství remitencí je sledováno od roku 1995. Z těchto dat lze pozorovat konstantní růst objemu remitencí, ovšem je zde několik výjimek. Viditelný pokles nastal v roce 1998 v důsledku ruské finanční krize. Jak už bylo řečeno v předchozích kapitolách, je právě Rusko nejoblíbenější destinací moldavských migrantů. V Rusku v té době došlo k hospodářskému poklesu, což se projevilo i na objemu remitencí od tamějších migrantů. Po roce 2000 pak nastává rychlý růst, kdy objem remitencí dosáhl vrcholu 1,9 mld. dolarů. Tento růst byl výrazně narušen až dopady finanční krize v roce 2009. Snížení množství remitencí zasáhlo především venkovské oblasti, kde došlo k jejich poklesu o cca 19 % (IOM, 2012). Jak se postupně evropské ekonomiky a ekonomika Ruska s krize vzpamatovává, začíná se obnovovat hospodářský růst a dochází též k opětovnému růstu množství remitencí, avšak hlavně ve venkovských oblastech.

Graf 4: Vývoj objemu remitencí; (1995 až 2012)⁵

Zdroj: (THE WORLD BANK, 2014c)

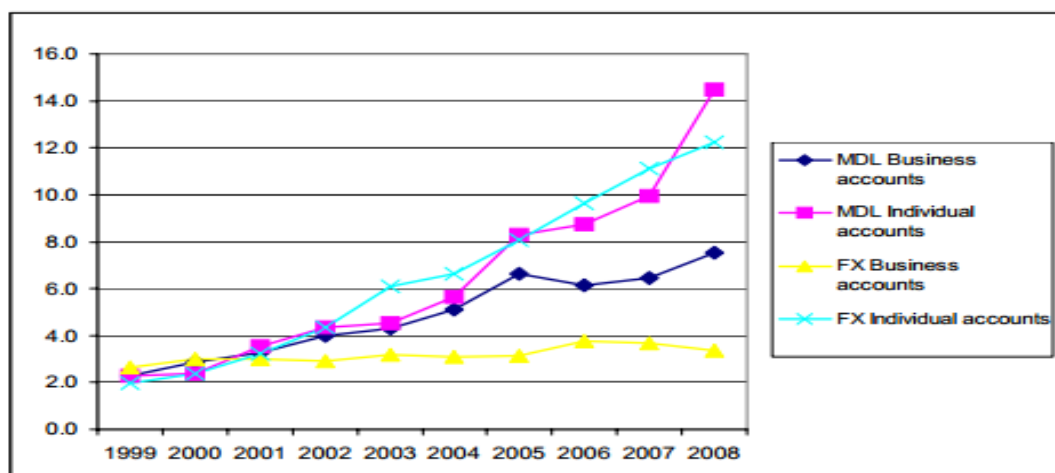
Zatímco v roce 2010 v městských oblastech nadále pokračoval sestupný trend (pokles o 4 %), příliv remitencí směřujících na venkov již vzrostl o 16 %. Domácnosti dostávající remittance v průměru obdrželi 4 403 EUR ročně (IOM, 2012).

Zhruba polovinu všech remitencí zasílají Moldavané prostřednictvím formálních kanálů. Formální cesty jsou využívány zejména u migrantů s vyšší kvalifikací a u těch, kteří pracují ve vyspělejších zemích (nejčastěji v EU). Širší využívání formálních kanálů se odráží na prohlubování důvěry v bankovní instituce a zlepšování a rozšiřování jejich služeb, což je demonstrováno zvláště nárůstem objemu svěřených financí na individuálních účtech (SIEGEL & LÜCKE, 2009) (viz graf 5).

Neformální cesty Moldavané často využívají při krátkodobějších pracovních pobytech. Preferované jsou také u nelegálních migrantů, kteří se obávají vyhoštění v případě úředního jednání spojeného s formálními postupy. Na druhou stranu tak více riskují, jelikož neformální kanály neposkytují takovou transparentnost.

⁵ Do roku 2005 se objem remitencí odhadoval na základě veřejného průzkumu. Od roku 2005 začíná implementace BPM5. Porovnávání dat před rokem 2005 a po něm je tudíž zavádějící.

Graf 5: Průměrný zůstatek na různých typech bankovních účtů Moldavanů; (1999 až 2008)

Zdroj: Převzato z: (SIEGEL & LÜCKE, 2009)

Významným faktorem, který ovlivňuje objem zasílaných remitencí, je sezónnost migrace. Mnoho Moldavanů totiž odchází na sezónní práce a v zahraničí tráví jen část roku. Nejčastěji je to případ stavebních prací, které jsou přes zimní období přerušeny. Za těmi odchází lidé většinou do Ruska. Avšak i celkově až 86 % migrantů nehodlá opustit Moldavsko navždy a plánuje se do něj zase vrátit (LÜCKE, MAHMOUD, & PINGER, 2007). Následkem toho se zvyšuje množství remitencí, které do země plyne. Jednak proto, že migrant, který plánuje návrat, v cizí zemi více šetří na domácí spotřebu, a také z toho důvodu, že takovému člověku zůstane doma více příbuzných vyžadujících větší objem prostředků.

2.4 Vliv remitencí na Moldavsko

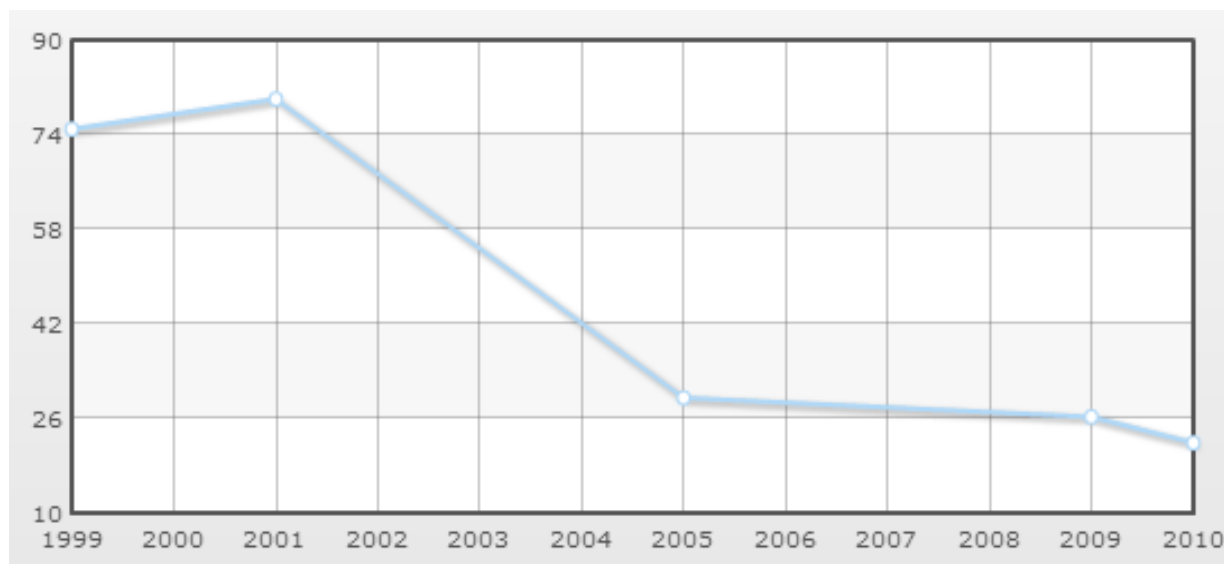
S ekonomickými problémy se Moldavsko potýká již od svého vzniku. Rozpad Sovětského svazu měl na zemi velmi negativní ekonomický dopad. V roce 1990 byl moldavský HDP ve výši 1 659 USD a do roku 1994 se propadl až na 947 USD. V průběhu 90. let propad HDP pokračoval, až v roce 2000 dosáhl dna v podobě 570 USD na hlavu (TRADING ECONOMIES, 2013a). K propadu značně přispěla i ekonomická krize v Rusku na konci 90. let, která se do Moldavska přelila. Právě v tomto období můžeme pozorovat největší migrační vlny obyvatelstva. Kromě ekonomických důvodů, které byly hlavní příčinou migrace té doby, k odchodu obyvatel značně přispěla i nespokojenost lidí s politickou situací, což se ve finále promítlo do vítězství komunistické strany ve volbách v roce 2001. Od roku 2000 již můžeme pozorovat zlepšování ekonomické situace. HDP postupně rostl a země se

stává hospodářsky stabilnější. Spíše než vlivu nové vlády však lze tento trend paradoxně připsat velkému množství migrantů. Příliv zahraničních měn od migrantů pomohl kompenzovat deficit obchodní bilance Moldavska a došlo k fiskální konsolidaci. Stát byl ušetřen výdajů na jinak velké množství nezaměstnaných, kteří odešli pracovat do zahraničí. Migranti do značné míry navíc doplňují sociální systém země tím, že ze zahraničí finančně podporují své příbuzné. V roce 2009 celkově až 89 % všech migrantů posílalo část prostředků rodině domů do Moldavska. Nejchudšími oblastmi v Moldavsku jsou ty venkovské. Odtud pochází velká část migrantů a právě sem jde i většina remitencí. Příliv remitencí ze zahraničí navíc pomohl zvýšit rozpočet země skrze dovozní daně a napomohl rozvoji bankovního systému a finančních služeb (IOM, 2012). To vše přispělo ke zlepšení ekonomické situace v Moldavsku.

2.4.1 Vliv remitencí na míru chudoby a spotřebu domácností

Jedním z nejvýznamnějších socioekonomických dopadů remitencí je jejich schopnost redukce míry chudoby. Jsou to právě remitence, co drží množství obyvatel nad hranicí chudoby, či alespoň zmírňuje její nejhorší dopady. I Moldavsko se potýkalo a stále potýká s vysokou mírou lidí žijících pod hranicí chudoby (viz graf 6).

Graf 6: Populace Moldavska pod hranicí chudoby (%); (1999 až 2010)

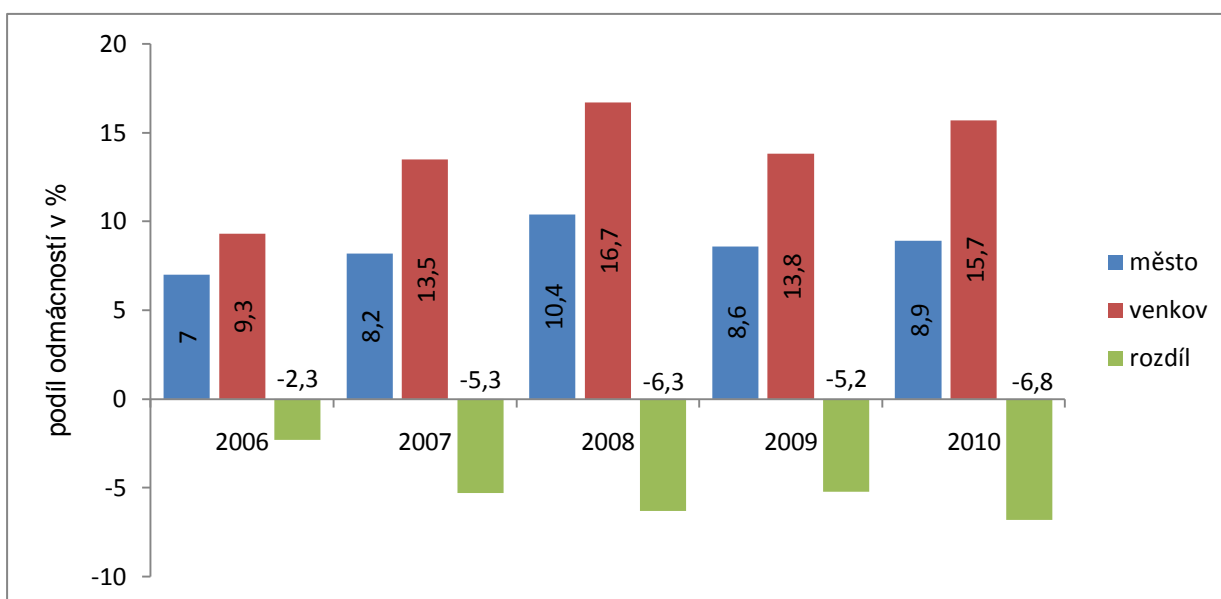

Zdroj: Převzato z: (INDEX MUNDI, 2011a)

Můžeme si povšimnout, že ještě v roce 2001 žilo pod hranicí chudoby více než 75 % Moldavanů. V roce 2010 to bylo již jen 22 %. Na tomto poklesu se jistě podepsalo mnoho různých faktorů, nelze si však nevšimnout, že výrazný pokles chudoby nastal od doby, kdy započal masivní odchod lidí do zahraničí a s tím související zvýšený příliv remitencí (viz grafy 3 a 4).

Představu o významu a konkrétních dopadech remitencí na míru chudoby v Moldavsku nám dává studie IOM. V roce 2006 by podle ní bylo bez remitencí cca 8 % moldavských domácností pod hranicí chudoby. V roce 2010 by to pak bylo již okolo 15 % domácností (viz graf 7).

Graf 7: Podíl domácností přijímajících remittance, které by bez nich byly pod hranicí chudoby; (2006 až 2010)

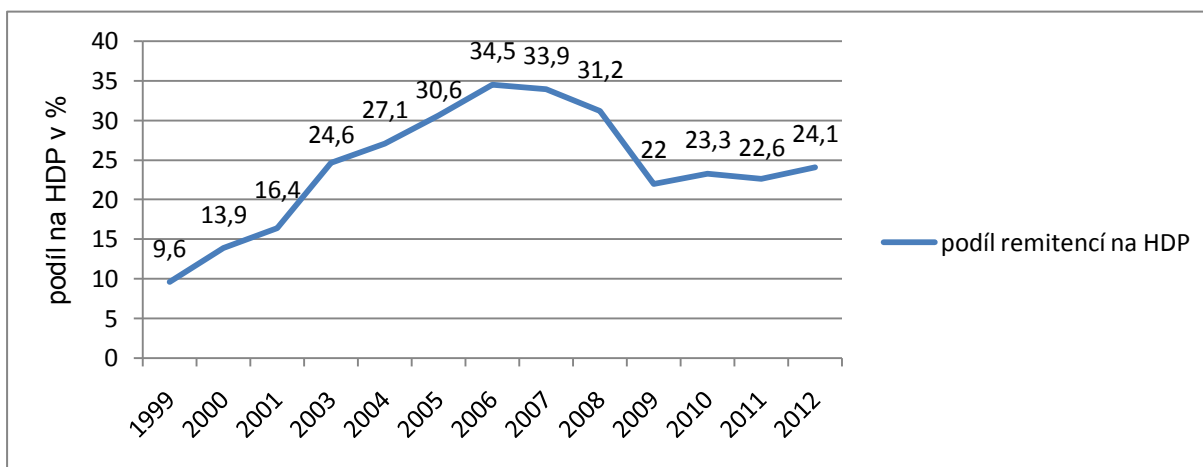

Zdroj: (IOM 2012)

Dle studie Adamse a Page z roku 2003, která již byla v této práci zmíněna, má v průměru platit, že 10% nárůst podílu remitencí na HDP vede ke snížení počtu lidí pod hranicí chudoby o 1,6 %. Pokud se podíváme na poměr objemu remitencí vůči HDP (graf 8), tak 10% nárůst můžeme pozorovat např. mezi lety 1999 až 2002, či v letech 2003 až 2006. Když se ale podíváme na graf 5, pak v obou zmiňovaných obdobích došlo ke značně většímu poklesu chudoby, než o kolik by dle studie mělo dojít. Ke stejnému výsledku docházíme i v případě,

použijeme-li jako hranici chudoby výši příjmu 1,25 USD na den či 2 USD na den. Tato studie se tedy minimálně v případě Moldavska nepotvrdila.

Graf 8: Podíl remitencí na HDP Moldavska; (1999 až 2012)

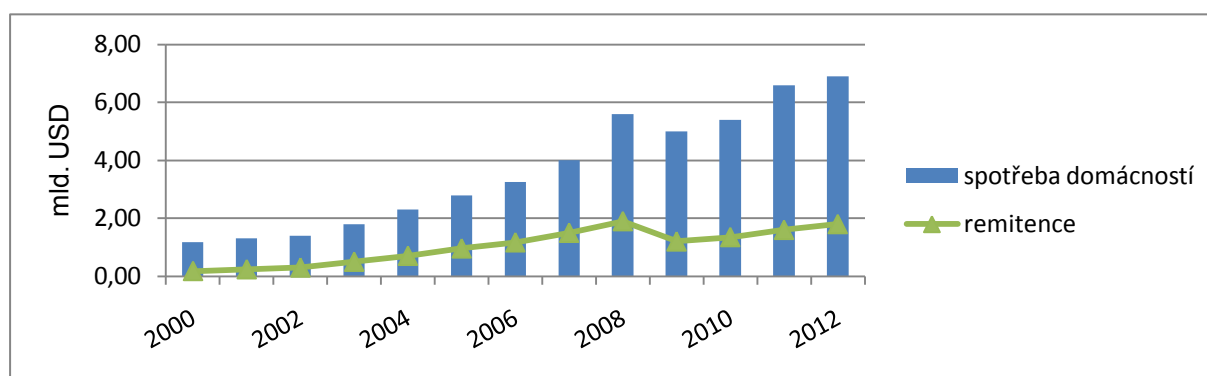

Zdroj dat: (THE WORLD BANK, 2014c)

Ze získaných údajů lze nicméně tvrdit, že schopnost remitencí redukovat míru chudoby se v případě Moldavska jeví jako zjevná. Zejména pak pro chudé venkovské oblasti znamená příjem z remitencí faktor, který je často dělí od života v chudobě. Navíc při pohledu na graf 7 je možné vidět, že význam remitencí v tomto ohledu v čase roste.

Fakt, že se snižuje podíl lidí žijících v chudobě, obvykle znamená zvýšení životní úrovně obyvatel, což se projevuje i ve spotřebě domácností. Na grafu 9 můžeme vidět, jak se vyvíjel objem remitencí a zároveň spotřeba moldavských domácností.

Graf 9: Vývoj objemu spotřeby domácností a remitencí; (2000 až 2012)

Zdroj dat: (THE WORLD BANK, 2014c), (TRADING ECONOMIES, 2012)

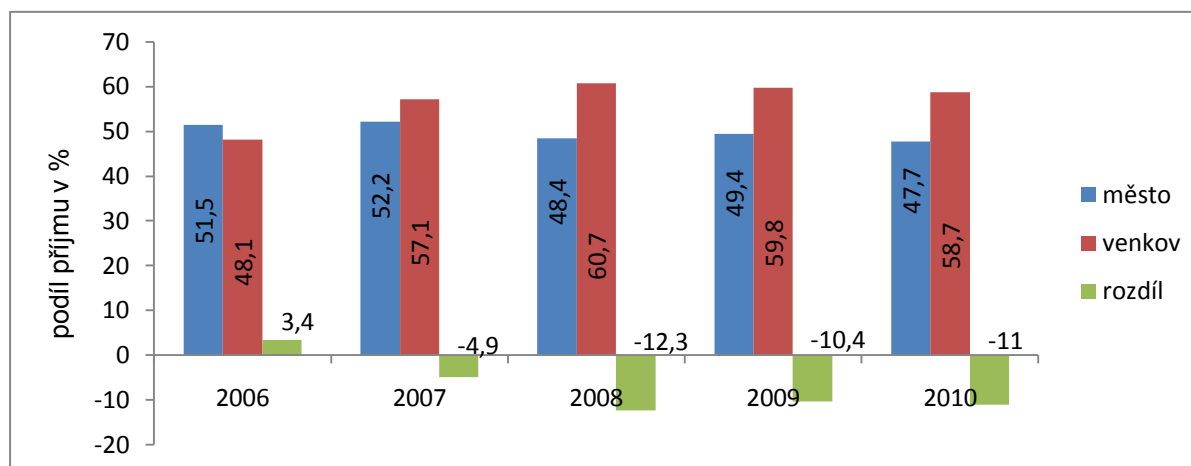
Údaje z grafu napovídají, že mezi spotřebou domácností a objemem remitencí existuje úzký vztah. Patrný je zejména pokles remitencí v roce 2009, čemuž lze přičíst i pokles spotřeby. Když si uvědomíme, že stejně jako ve většině ostatních zemí i v Moldavsku jde

většina prostředků z remitencí právě na spotřebu, znamená to, že příliv remitencí významnou měrou ovlivňuje objem spotřeby domácností.

2.4.2 Vliv remitencí na disponibilní příjem domácností

Remitence a jejich vliv jsou nejvýraznějším ekonomickým projevem migrace, jelikož se přímo promítají do peněžních příjmů obyvatel, se kterými tito lidé disponují. V letech 2007 až 2010 tvořily remittance více než 50 % disponibilního příjmu moldavských domácností, které remittance přijímají. Největší podíl mají remittance na příjmu venkovských domácností, kde tvoří i přes 60 % rodinných příjmů. U městských domácností je tento podíl nižší, avšak i zde tvoří značnou část (viz graf 10). To si lze vysvětlit podstatně nižšími příjmy lidí na venkově, kde stejná suma remitencí bude tvořit větší podíl v disponibilním příjmu rodiny venkovské než městské.

Graf 10: Podíl remitencí na disponibilním příjmu domácností závislých na remitencích; (2006 až 2010)

Zdroj: (IOM, 2012)

Při pohledu na graf 10 můžeme navíc pozorovat zajímavou skutečnost. I když se v důsledku finanční krize celkový objem remitencí mezi lety 2008 a 2009 výrazně snížil (viz graf 4), tak i přesto se jejich podíl na příjmu domácností prakticky nezměnil.

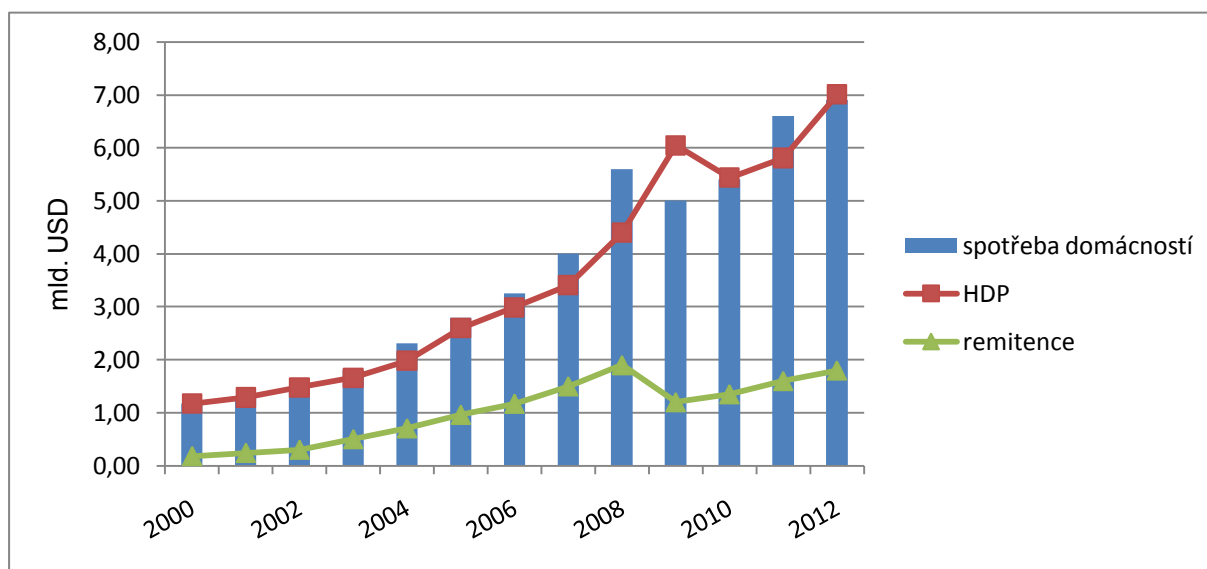
Tudíž se potvrdilo nejen to, že remittance tvoří značnou část příjmu obyvatelstva, ale i fakt, že se jedná o velmi stabilní zdroj příjmu, který i v době krize výrazně ovlivňuje rodinný rozpočet a tím udržuje jistý životní standard moldavských domácností, zvláště pak těch nejchudších venkovských.

2.4.3 Vliv remitencí na HDP Moldavska

Remitence prostřednictvím vlivu na příjem domácností, a tím i na jejich spotřebu, ovlivňují celkový hospodářský růst země. Právě spotřeba domácností totiž značně formuje výsledný HDP, nicméně aby byl HDP ovlivněn remitencemi, je třeba, aby jich do země proudilo značné množství. Jak můžeme vidět na grafu 9, tuto podmínku Moldavsko splňuje. V roce 2012 přiteklo do země množství remitencí odpovídající téměř 25 % HDP.

Z předchozí části víme, že remitence mají vliv na objem spotřeby domácností, což je patrné i z grafu 11.

Graf 11: Vývoj HDP, spotřeby domácností a objemu remitencí (2000-2012)

Zdroj dat: (THE WORLD BANK, 2014c), (TRADING ECONOMIES, 2013a)

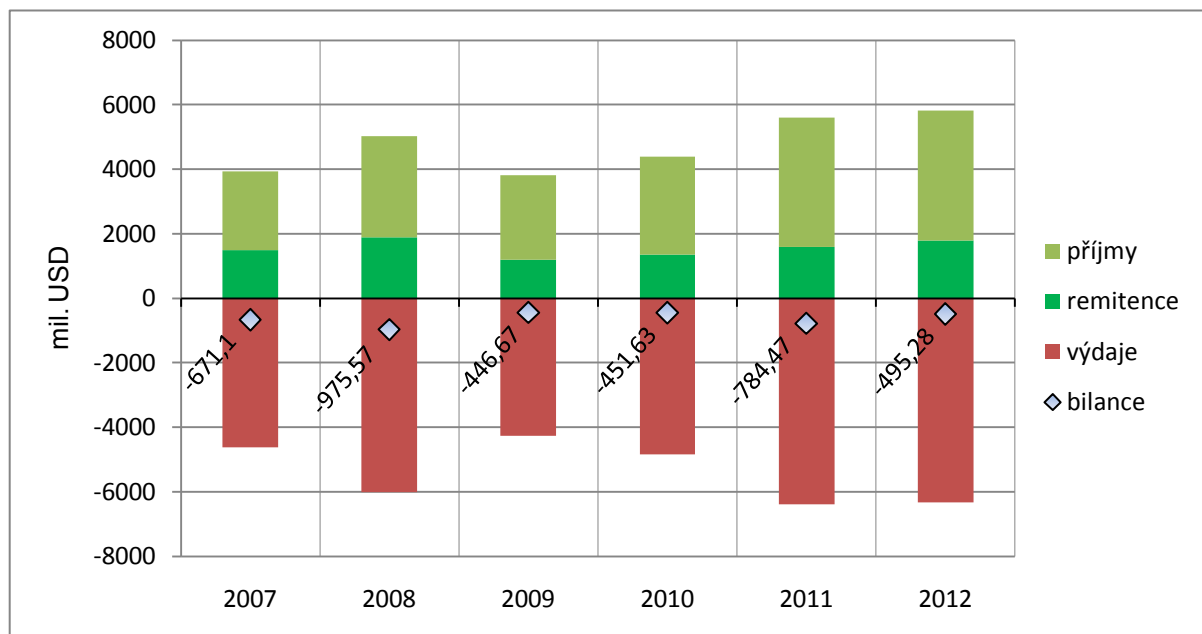
V něm lze zároveň pozorovat silnou korelaci mezi spotřebou a výsledným HDP Moldavska. To je důkaz, že velký příliv remitencí prostřednictvím svého vlivu na spotřebu moldavských domácností ovlivňuje i HDP země. Tento vliv je pak jasně patrný v letech 2008 a 2009, kdy došlo k poklesu spotřeby o 600 mil. dolarů a HDP následoval poklesem v letech 2009 a 2010.

2.4.4 Vliv remitencí na platební bilanci Moldavska

Jedním z dalších dopadů, které mohou remitence na stát mít, je vliv na platební bilanci. Dopad remitencí na platební bilanci Moldavska můžeme posoudit v této části.

Moldavsko každoročně hospodaří s deficitem, jak lze vidět na grafu 12.

Graf 12: Podíl remitencí na platební bilanci Moldavska (2007-2012)

Zdroj: National Bank of Moldova, 2013

Zároveň však, jak už víme, má značné příjmy z remitencí. Tyto příjmy pomáhají kompenzovat deficit platební bilance.

Z grafu 12 lze vyčíst, že remitence mají na platební bilanci Moldavska poměrně zásadní vliv, když pravidelně tvoří až jednu třetinu všech příjmů země.

I když je pasivní platební bilance jistě negativním ukazatelem, může na druhou stranu tato nevyrovnaná platební bilance poukazovat na jednu z mála komparativních výhod Moldavska. Moldavský export zboží a služeb zdaleka nevyužívá svůj plný potenciál, přesto u něj lze pozorovat v průběhu času růst. Import, financovaný remitencemi, však roste daleko rychleji. To naznačuje komparativní výhodu Moldavska minimálně v exportu pracovní síly. Obecně ale konkurenceschopnost Moldavska není příliš vysoká. Země by místo exportu pracovní síly spíše potřebovala vyvážit zboží a služby. K tomu je zapotřebí zlepšovat podnikatelské a životní prostředí v zemi a tím vytvářet více pracovních příležitostí pro obyvatelstvo, které by se pak nemuselo v takové míře uchýlovat k migraci.

2.4.5 Remittance jako investice

Kromě podpory rodin a zajištění proti chudobě lze remittance využít i k investicím. Právě toto užití remitencí pomáhá ke zvýšení obecného a udržitelného blahobytu obyvatel. Bohužel tento způsob užití je často limitován nevyhovujícím investičním prostředím, tudíž lidé většinu prostředků vloží pouze do spotřeby.

Nejinak je tomu i v Moldavsku. Na spotřebu šlo 48 % všech remitencí a investovalo se pouze 21 % (*National Bank of Moldova*). Jak lze však vidět, k investování remitencí tedy alespoň částečně dochází. Nejčastěji díky nim bylo investováno do nemovitostí, což následně ovlivnilo jejich cenu. Po roce 2008 však zájem o nemovitosti začal opadat. Kromě nemovitostí jsou remittance investovány zejména v zemědělství, maloobchodním sektoru, službách a neleze opomenout ani investice do vzdělání. Je však třeba poznamenat, že investiční prostředí není v Moldavsku zrovna příznivé, což mnohé odradí a zároveň motivuje zůstat v cizině. Ti, co se i přesto do investic pustí, pak často naráží na četné obtíže.

Jelikož do Moldavska proudí značný objem remitencí a i vládní činitelé si uvědomují, že by se tyto prostředky daly využít efektivněji, vznikl proto na podporu investování remitencí vládní program PARE 1+1 (*Program on Attracting Remittances into Economy*). Byl zahájen v roce 2010 a zaměřil se na pracovní migranty a jejich nejbližší příbuzné, kteří chtějí investovat do rozjetí či rozvoje osobního podnikání. Podmínkou participace na tomto programu je mít vlastní kapitál původem z remitencí a jeho původ náležitě doložit (ODIMM, 2012a). V rámci programu je poskytována poradenská činnost v oblasti práva, managementu, marketingu, účetnictví a obchodního plánování. Každý investor navíc dostane stejné množství prostředků, jaké do investice vložil ze svého. Do konce roku 2013 již bylo skrze tento program financováno okolo padesáti investičních projektů v celkovém objemu financí 29 mil. leu (cca 44 mil. Kč). Více než 38 % projektů je z oblasti zemědělství, 31 % tvoří služby a 25 % prostředků šlo na projekty související s výrobou (MOLDOVA.ORG, 2014). Program je momentálně prodloužen až do roku 2015.

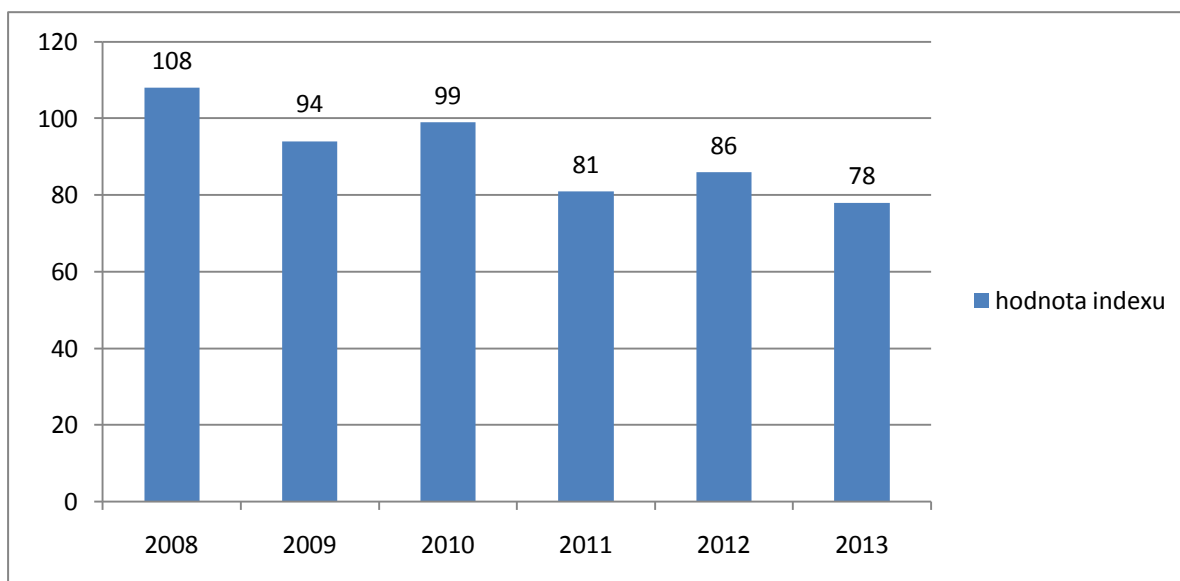
Dalším programem, který lze uvést, je program PNAET. Byl zaměřen na mládež ve věku 18 až 30 let, která chce zahájit či rozvíjet své podnikání ve venkovské zemědělské nebo výrobní oblasti a vytvářet tak pracovní místa. Program byl realizován mezi lety 2008 až 2013. Stejně jako v předchozím programu, i tady se účastníkům dostalo poradenství a konzultací a

zájemce mohl dostat až 300 000 leu s dobou splatnosti až 5 let. Podmínkou účasti v programu bylo to, že projekty musí sloužit k rozvoji produkce v oblasti venkova a musí pomoci zvyšovat export či případně snižovat závislost na importu díky produkci substitutů (ODIMM, 2012b). I když program nebyl výslovně podmíněn financováním z remitencí, šlo o další možnost, kde využít prostředky z remitencí jako investici.

Obecným problémem investování remitencí v Moldavsku bylo to, že většina jich byla realizována v městských oblastech, popřípadě přímo v hlavním městě, a tudíž na ty nejchudší venkovské oblasti se prakticky nedostalo. I proto je u výše zmíněných programů kladen důraz na jejich využití v prostředí venkova, tedy zejména v zemědělství. Souvisí to i s tím, že mnoho Moldavanů je vlastníky zemědělské půdy a jakmile byla možnost dostat dotaci v této oblasti, řada lidí toho využila.

Lze říci, že podnikatelské prostředí se, i díky podobným programům, v Moldavsku postupně zlepšuje. Důkazem může být statistika v podobě Indexu snadnosti podnikání (*Ease of Doing Business Index*), kde můžeme vidět postupné zlepšování podnikatelského prostředí (viz graf 13). Ruku v ruce se zlepšováním v této oblasti pak jde nárůst počtu nově vzniklých firem. Data zobrazená v grafu 14 ukazují, že až do finanční krize docházelo k postupnému růstu množství nově vzniklých podniků na území Moldavska.

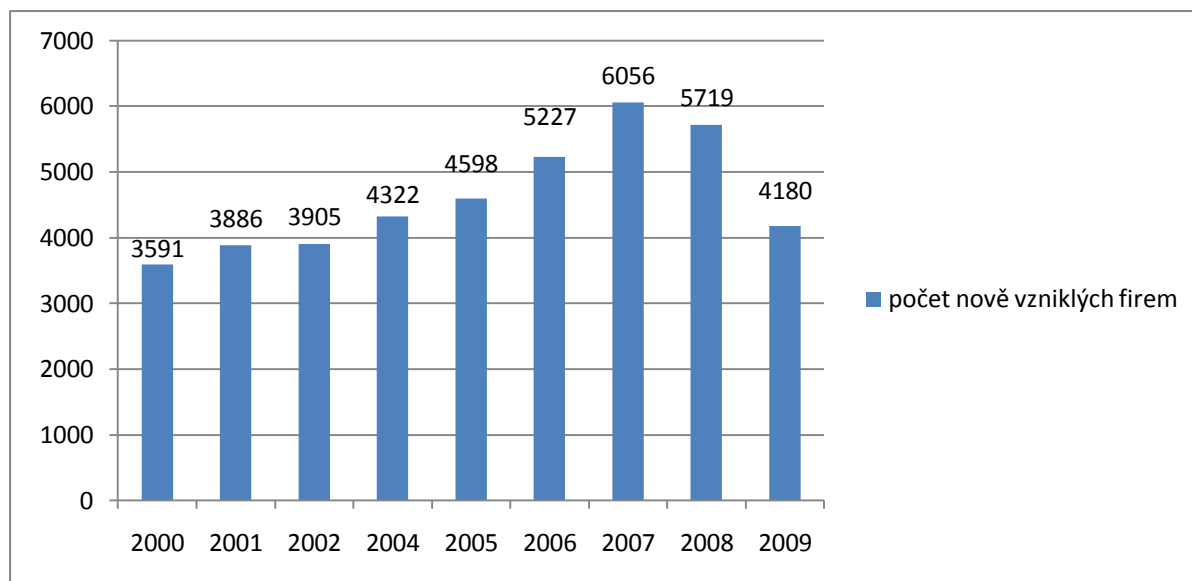
Graf 13: Index snadnosti podnikání v Moldavsku; (2008 až 2013)⁶

Zdroj dat: (TRADING ECONOMIES, 2013b)

⁶ Index o hodnotě 1 značí zemi s nelepším podnikatelským prostředím. Hodnota 181 je nejhorší.

Graf 14: Počet nově vzniklých firem v Moldavsku; (2000 až 2009)

Zdroj dat: (TRADING ECONOMIES, 2009)

Tyto a mnohé další ukazatele napovídají, že Moldavsko se snaží o zlepšování investičního a podnikatelského prostředí v zemi. Usiluje též o větší využití remitencí v této oblasti, což při jejich objemu a poměru k HDP může zemi značně ekonomicky prospět a pomoci jí tak v rozvoji. Stále je však tato země na začátku cesty.

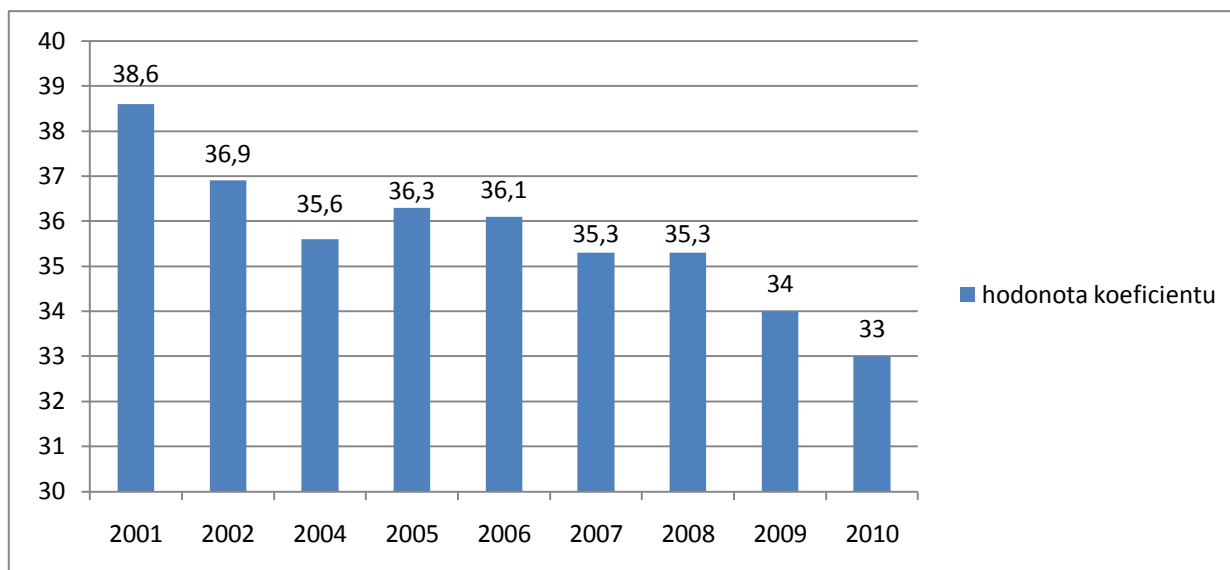
2.4.6 Negativní dopady remitencí na Moldavsko

S přílivem remitencí bývají spojeny i některé negativní jevy. Mezi nejvíce skloňované patří v tomto směru jejich vliv na příjmovou nerovnost obyvatelstva. Jak už bylo řečeno na začátku této práce v obecných dopadech remitencí, je třeba v případě příjmové nerovnosti posuzovat každou zemi individuálně.

Co se Moldavska týče, tak jsme již dokázali, že remittance tvoří velkou část disponibilního příjmu obyvatel, tudíž je tu potenciál pro vytváření příjmové nerovnosti mezi obyvateli.

Ke zjištění nerovnosti rozložení příjmů v Moldavsku použijeme Giniho koeficient.

Graf 15: Příjmová nerovnost v Moldavsku dle Giniho koeficientu; (2001 až 2010)⁷

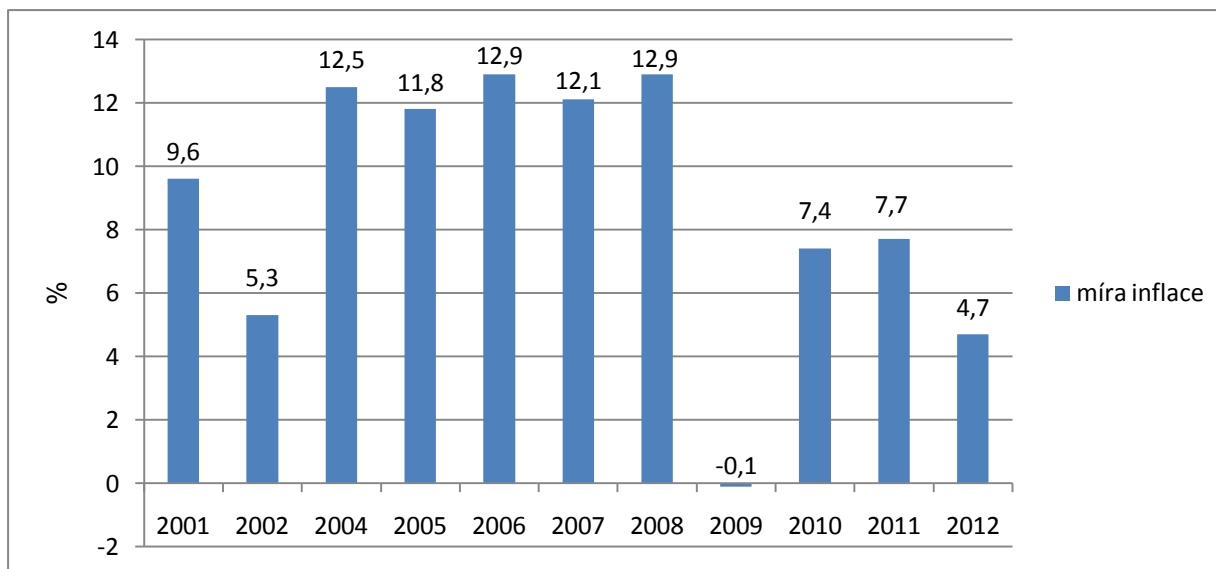
Zdroj dat: (THE WORLD BANK, 2013c)

Z grafu 15 lze vidět, že v případě Moldavska dochází dlouhodobě k poklesu nerovnosti mezi obyvateli. Opět zde můžeme pozorovat korelaci s růstem objemu remitencí od začátku 21. století. To ukazuje, že remittance v případě Moldavska na nerovnost mezi obyvateli nemají negativní vliv. Naopak lze říci, že pomáhají tyto nerovnosti stírat. V případě Moldavska je to způsobeno zejména tím, že většina migrantů pochází z chudého venkova, a tudíž i většina remitencí jde na venkov, čímž pomáhají vyrovnávat sociální rozdíly vůči bohatším městským oblastem. Dobře patrné je to v letech 2008 až 2010. V době krize, kdy často bývá tendence k rozevírání pomyslných nůžek mezi chudými a bohatými, došlo v Moldavsku naopak k poměrně výraznému snížení nerovnosti. Lze to přičíst různému tempu vývoje objemu remitencí. Zatímco v roce 2010 v městských oblastech nadále pokračoval sestupný trend v objemu remitencí (pokles o 4 %), příliv remitencí směřujících na venkov již vzrostl o 16 % (IOM, 2012).

Kromě negativního efektu nerovnosti se remittance mohou projevat nárůstem inflace v dané zemi. V případě Moldavska jde o zemi, která tradičně čelí vysoké míře inflace. Do doby finanční krize se míra inflace stabilně pohybovala okolo 10 % (viz graf 16). Po odeznění nejhorsích dopadů krize je pak patrná snaha o snižování inflace.

⁷ Hodnota 0 značí perfektní rovnost v příjmech obyvatel. Hodnota 100 pak představuje dokonalou nerovnost.

Graf 16: Vývoj míry inflace v Moldavsku; (2001 až 2012)

Zdroj dat: (THE WORLD BANK, 2012)

Vliv remitencí na míru inflace v Moldavsku je poměrně málo prostudován, nicméně se má za to, že by se tak případně dělo prostřednictvím apreciacie domácí měny a zvýšené poptávky po neobchodovatelných statcích, čímž by docházelo k nárůstu ceny těchto statků (STRATAN, A. a spol., 2013)⁸. Tento předpoklad může částečně potvrzovat vývoj cen některých neobchodovatelných statků (viz tabulka 2). Lze se domnívat, že zvýšený příjem obyvatel v roce 2006 až 2008 v důsledku remitencí směřoval část těchto prostředků právě do některých neobchodovatelných statků, čímž způsobil větší růst jejich cen než cen statků obchodovatelných.

Tabulka 2: Procentní míra růstu v ekonomických sektorech Moldavska; (2003 až 2011)

SEKTOR		PRŮMĚRNÁ MÍRA RŮSTU		
		2003-2005	2006-2008	2009-2011
OBCHODOVATELNÉ	zemědělství	3,6	1,1	1
	průmysl	9	-0,8	-1,3
NEOBCHODOVATELNÉ	stavebnictví	15,4	13,3	-3,1
	reality	8,3	13,7	3,6

Zdroj: (STRATAN, A. a spol., 2013) + vlastní úpravy

⁸ Neobchodovatelné statky jako různé druhy právních, lékařských, učitelských aj. služeb či nájmu.

V zásadě ale není vliv remitencí, i při tak značném objemu, který do Moldavska proudí, na míru inflace úplně zřejmý a ovlivňuje ji spíše jen málo.

Mimo výše uvedených negativních efektů v sobě mohou remittance skrývat i další hrozbu, a to v podobě vytvoření závislosti na nich. V případě Moldavska jde podle mnohých odborníků o skutečný problém, jelikož remittance tvoří značnou část příjmů mnoha obyvatel a nejvíc jsou na nich závislí zejména chudší lidé. Celá ekonomika státu je tak v podstatě závislá na ochotě a schopnosti lidí v zahraničí zasílat peníze. I když jsou remittance poměrně stabilním zdrojem příjmů, v momentě, kdy z nějakého důvodu dojde k výpadku těchto příjmů, celá ekonomika to tvrdě pocítí. Tato silná vázanost na výkon jiných ekonomik (viz krize v Rusku v 90. letech) pak činí moldavskou ekonomiku velmi citlivou na vnitřní problémy jiných zemí, které by, nebýt remitencí, v podstatě nemusela řešit. Takový výpadek se pak okamžitě citelně promítá do spotřeby domácností (viz graf 11) a tedy i do běžného života lidí. Prostřednictvím sníženého výběru spotřebních daní pak i do celonárodní úrovně. Pokles ve výběru daní se navíc projeví ve snížení mezd ve veřejném sektoru, který je na příjmy z daní navázán.

Jak můžeme vidět, Moldavsko je typickým státem závislým na příjmech z remitencí. I když má díky nim významný zdroj příjmů, právě to, že jde o příjem tak významný, z něho činí potencionální zdroj problémů, o čemž se tato země přesvědčila jak během finanční krize v Rusku v 90. letech, tak v čase nedávné celosvětové finanční krize.

3 MOLDAVSKO A PERSPEKTIVY REMITENCÍ DO BUDOUCNA

V roce 2013 rozvojové země vykázaly objem remitencí v celkové hodnotě 414 mld. USD. Oproti roku minulému to byl nárůst o 6,3 %. Do roku 2016 se očekává, že objem remitencí vzroste až na 516 mld. USD (THE WORLD BANK, 2013a). Tento nárůst lze navíc považovat za globální trend, kdy jedinou výjimku tvoří země Latinské Ameriky a Karibiku. Zde došlo v důsledku hospodářského oslabení v USA ke zpomalení tohoto růstu. Je tedy zjevné, že se zde setkáváme s jevem, který je již dnes velmi důležitým tématem v otázce rozvoje a jehož význam bude s největší pravděpodobností v čase dále narůstat. Svět se dnes stále více globalizuje a s ním i jeho pracovní trh, který je už nyní třeba začít vnímat jako jeden celek. Pro mnohé lidi žijící v chudých oblastech světa přestávají být i velké vzdálenosti překážkou a vidina lepšího života či alespoň spravedlivějšího ohodnocení jejich práce se stává motivací opustit rodnou zemi a hledat štěstí jinde. Tomuto trendu lze jen stěží zabránit, a proto je třeba se zaměřit na to, aby alespoň docházelo ke zvyšování rozvojového potenciálu, který v sobě remitence skrývají.

I když dnes již mnozí chápou důležitost a socioekonomický význam remitencí, zvláště pak pro rozvojové země, stále tento zdroj příjmů naráží na řadu obtíží a problémů, které brání využití jeho plného rozvojového potenciálu. Svůj podíl viny na tom nesou jak země cílové, tak země původu migrantů. I proto je třeba hledat řešení na obou stranách. Jedním z velkých problémů jsou vysoké náklady spojené s mezinárodním transferem prostředků legální cestou. Lidé následně raději pro zaslání peněz volí neformální kanály spojené často s množstvím rizik. Globální průměrná cena za transfer se pohybuje stabilně okolo 9 % ze zasílané částky (World Bank). To by tedy znamenalo, že do kapes bank a dalších poskytovatelů transferových služeb šlo v roce 2013 více jak 37 mld. dolarů z remitencí. Kromě poplatků za převod si pochopitelně banky účtují i nemalé sumy za příchozí platby, a to včetně remitencí. Na rozdíl od relativně stabilní ceny za transfer však dochází u poplatků za příchozí platby v bankách v mnoha zemích ke zvyšování těchto poplatků. Ty pak mohou činit i okolo 5 % z hodnoty transakce. U některých mezinárodních bankovních společností také došlo ke zrušení

bankovních účtů sloužících k mezinárodním transakcím, a to z obav z praní špinavých peněz a podpory terorizmu.

Tradičně velkou roli v poskytování mezinárodních transferových služeb hraje společnost Western Union. To je dáno zejména celosvětovou rozšířeností, jelikož je tato společnost aktivní až ve 200 zemích světa. Právě vysoké pokrytí je její hlavní devizou, nicméně je zároveň kritizována za vysokou cenu svých služeb a zranitelnost v oblasti praní špinavých peněz. Tyto nedostatky do budoucna otvírají prostor pro alternativní poskytovatele. Již dnes však takoví vznikají. Příkladem může být britská společnost Azimo (ze svahilského “pomoc“), která vznikla v roce 2011. Díky využívání moderních technologií, jako jsou Facebook, web a mobilní aplikace, výrazně snižuje náklady na transfer finančních prostředků migrantů. Dle svých slov dokáže nabídnout služby údajně až o 85 % levněji než Western Union (AZIMO, 2013). Prostřednictvím např. mobilní aplikace umožňuje migrantům poslat peníze až do 190 zemí světa.

Dalším potenciálním kandidátem, který by v budoucnu mohl znamenat doslova revoluci ve světě remitencí, je zcela nová technologie elektronických měn. V současné době existuje již značný počet těchto měn, nicméně dominantní postavení na tomto poli má v současnosti pouze jedna, a tou je bitcoin. Tento systém je zcela nezávislý na bankovním sektoru a funguje bez jakýchkoliv zprostředkovatelů či mezičlánků. Zainteresováni jsou pouze zasilatel a příjemce transakce. Jediný poplatek, který v celé transakci figuruje, je pouze symbolická částka v řádech desetin haléřů za ověření transakce. Jediné, co systém vyžaduje, je přístup k internetu. Platba pak proběhne v reálném čase na jakémkoliv místě světa. Tento způsob zasílání peněžních prostředků může být velmi vhodný právě pro rozvojové země, kde často chybí infrastruktura v podobě bankovních a jiných finančních institucí. V současné době je tato metoda teprve v počátcích a pořád s sebou nese různá omezení. Jedním z největších je nutnost převodu peněz na bitcoin a s ním spojená volatilita kurzu této měny. Kromě toho může bitcoin narážet i na legislativní problémy, jelikož pro podobnou věc zatím příliš neexistuje právní rámec. V neposlední řadě se dají očekávat i nepříjemnosti ze strany bankovních a jiných finančních institucí, které by jen nerady přišly o svůj monopol ve finančním světě. Mnohé z těchto problémů by se ale časem díky stále většímu počtu uživatelů měly vyřešit. Ať už to bude bitcoin či jiná elektronická měna, princip elektronických měn má podle všeho před sebou velmi perspektivní budoucnost a jako takový výrazně zasáhne i do světa remitencí.

Nové technologie by do budoucna mohly řešit jednu z největších potíží v oblasti remitencí v podobě vysokých transakčních nákladů. Ať už vznikem zcela nových technologií, jako jsou elektronické měny, či nástupem nových poskytovatelů, které tyto technologie používají, případně modernizací služeb poskytovatelů stávajících, kteří budou v důsledku tlaku konkurence nuceni ke změnám. Objem prostředků, se kterými tak budou moci rozvojové země nakládat, se zvýší, a tím pádem vzroste i jejich význam a efektivita v oblasti rozvoje.

Technologie transferů a její zdokonalení však není samospásná. Kromě technického aspektu zasílání remitencí je nutné zmínit i aspekt legislativní. I zde je totiž prostor pro budoucí zlepšení fungování služeb spojených s remitencemi a je tudíž třeba, aby legislativa šla ruku v ruce s technickým vývojem. Častým problémem dneška, na který se budou muset zaměřit politiky remitencí, je omezení finančních ztrát způsobených vysokými odvody zprostředkovatelům práce. Ti si za své služby mnohdy nechávají platit přemrštěné částky. Dále je třeba podporovat a posilovat formální finanční infrastrukturu a posílit přístup lidí k finančním službám, a to jak v zemi, v níž migrant pracuje, tak v zemi jeho původu. Příkladem může být zavedení identifikačních karet pro migranty, které umožní tuzemským bankám operovat i v zahraničí. Rozvoj finančních služeb by se měl týkat i zvýšení možností lidí výhodně uložit své peníze a získat úvěr. Účinným legislativním krokem by také mohlo být zavedení daňových výjimek či speciální formy daňové sazby pro remitence. V neposlední řadě je nutné do budoucna podporovat programy na investování remitencí a snažit se o komplexní zlepšení investičního a podnikatelského prostředí, ve kterém bude umožněno rozvinout celkový potenciál remitencí.

Všechny výše zmíněné body týkající se podpory a budoucího vývoje v oblasti remitencí se přímo dotýkají i Moldavska jakožto jedné ze zemí, kde remitence hrají zásadní roli. Příliv remitencí do této země se rok od roku zvyšuje a zatím nic příliš nenapovídá tomu, že by mělo v blízké době dojít k zásadní změně. Z toho důvodu by mělo mít Moldavsko zájem na tom, aby do budoucna docházelo ke zvyšování rozvojového potenciálu remitencí. Jak už bylo zmíněno, některé věci mohou přijít samy od sebe prostřednictvím technického pokroku a nových možností a služeb na trhu, z čehož budou těžit i moldavští migranti. Zároveň zde však existuje prostor pro činnost samotné moldavské vlády, která by měla usilovat o zvýšení efektivity remitencí prostřednictvím své politiky. Může se tak dít pomocí výše uvedených

legislativních kroků zlepšujících investiční prostředí, finanční služby a jejich dostupnost v zemi či upravujících daňovou politiku spojenou s remitencemi. Mnohé kroky již Moldavsko učinilo. V zemi již funguje program na podporu investování remitencí. Kromě toho v roce 2012 zahájil činnost projekt NEXUS, který má za cíl pomáhat migrantům a komunitám v diaspoře prostřednictvím spolupráce na úrovni vládní, regionální i na úrovni soukromých firem v zahraničí (IASCI, 2012). Právě šíře této platformy, která zahrnuje široké spektrum subjektů, hodlá využít i Národní banka Moldavska, která má, dle svého vyjádření, velký zájem na zlepšování a rozšiřování finančních služeb pro občany země s cílem efektivněji využívat potenciál prostředků z remitencí (NBM, 2014). Mnohé kroky však Moldavsko teprve čekají.

Pro Moldavsko jsou remittance a politiky zvyšující jejich efektivitu jistě důležitým tématem a výše zmíněné kroky vlády jsou povětšinou kroky správným směrem. Remittance je však třeba stále vnímat jako vedlejší efekt negativní skutečnosti, a tou je hromadný odchod lidí z rodné země. Aby se situace zlepšila i v tomto směru, je třeba se zaměřit jak na migrační politiky, tak zejména na prevenci migrace v podobě zlepšení situace v samotném Moldavsku. Migrační politika je zahrnuta v Národní strategii, která byla schválena v září 2011 s platností do roku 2020. Legislativa mimo jiné reguluje imigraci cizinců, zabývá se poskytováním služeb pro navrácení migrantů či předcházení emigrace. Zároveň však země usiluje o to, aby byla v souladu s evropskými a mezinárodními předpisy a dosáhla evropských integračních cílů. V prosinci 2011 byl schválen Akční plán na rok 2011 až 2015, který má zajistit implementaci Strategie a obsahuje i strategické cíle v oblasti migrace. V listopadu 2013 Evropská komise navrhla zrušení vízové povinnosti pro krátkodobý pobyt Moldavanů vlastních biometrické pasy. Dne 13. února 2014 pak bylo odhlasováno úplné zrušení vízového režimu pro Moldavany a v platnost by mělo vejít již v květnu či červnu letošního roku (RFERL, 2014). Tato legislativa by naopak do budoucna mohla ještě podpořit trend odlivu pracovníků z Moldavska.

K tomu, aby bylo dosaženo podstatného snížení migrace, je nutné zaměřit se i na strukturální reformy, fiskální politiku či boj s korupcí, a tím zlepšit prostředí v zemi. To je klíčový faktor k tomu, aby i příliv remitencí mohl být využit nejenom pro spotřebu, ale zejména pro investice do podnikání, vznik nových pracovních míst a tím celkového rozvoje země. Tím dojde následně i ke snížení potřeby migrace a teprve v té chvíli, kdy z Moldavska nebudou mít důvod prchat řady migrantů, se může tato země považovat za skutečně rozvinutou.

ZÁVĚR

Remitence jsou dnes, s tím, jak se svět globalizuje a pracovní trh v zahraničí se stává více dostupným, pro řadu převážně chudých zemí stále významnějším zdrojem příjmů. Tyto prostředky mohou mít přímý dopad na kvalitu života lidí a na úroveň prostředí, ve kterém žijí. Spolu s rostoucím objemem remitencí se zvyšuje jejich důležitost a tím i jejich efekt na rozvoj v sociální i ekonomické oblasti. Nejvíce se tento rozvojový potenciál může projevit v zemích, kde remitence tvoří značnou část příjmu obyvatel. Jednou z takových je i Moldavsko.

Moldavská republika sice leží v Evropě, ale přesto se tak výrazně liší od zbylé většiny evropských států figurujících na předních příčkách mezi rozvinutými zeměmi. Jak tato práce popsala, příčiny je nutné hledat jak v historickém vývoji Moldavska, tak i v soudobých událostech, jež utvářely jeho dnešní podobu. Právě zde lze velmi dobře sledovat, jak remitence vstupují do života obyčejných lidí.

Tato práce potvrdila v případě Moldavska důležitost remitencí pro tuto zemi. Remitence pro mnoho Moldavanů tvoří více než polovinu příjmů a často se stávají tím jediným, co je drží nad hranicí života v chudobě. Zvláště nejchudším venkovským oblastem pomohly udržovat jejich životní standard a vyžít i v čase krize. Mnohým obyvatelům pomáhají zlepšit životní úroveň prostřednictvím zvýšení jejich disponibilního příjmu. Remitence též umožňují přístup ke kvalitnějšímu vzdělání či zdravotní péči a v neposlední řadě dávají Moldavanům možnost začít investovat a podnikat, což v konečném důsledku pozitivně ovlivňuje celou ekonomiku. Jelikož je Moldavsko zemí, kde remitence tvoří až jednu čtvrtinu HDP, potvrdilo se, že jejich význam je znatelný i v celonárodním měřítku. Především vliv na platební bilanci země je značný. Zároveň se ukázalo, že se remitence skrze zvýšenou spotřebu obyvatel promítají i do vývoje HDP Moldavska.

Kromě toho, že tato práce na příkladu Moldavska potvrdila mnohé pozitivní efekty remitencí, zabývala se i nejčastějšími dopady negativními. Častým argumentem proti remitencím bývá jejich schopnost vytvářet příjmovou, a tím i sociální nerovnost mezi lidmi či jejich efekt na inflaci v zemi. V případě Moldavska se výše zmíněná negativa vesměs nepotvrdila nebo byl prokázán jen nepříliš významný negativní vliv. Co však lze brát jako prokázané negativum je velká závislost Moldavska na remitencích a tím i na výkonech cizích

ekonomik, což se projevilo zejména v období ruské krize v 90. letech a také během nedávné finanční krize. Vzhledem k poměru remitencí na příjmech země lze však jen stěží označit tuto skutečnost za překvapivou.

Tato práce věnovala pozornost ještě jinému jevu, který stojí za remitencemi a je s nimi neodmyslitelně spjat, a tím je migrace obyvatelstva. Právě masová migrace je podmínkou pro to, aby do země, jako je Moldavsko, mohlo proudit takové množství remitencí. Ty, jak se potvrdilo, mají množství pozitivních dopadů, nicméně nelze zapomínat na to, čím jsou vykoupěny. Migrace totiž způsobuje Moldavsku značné problémy. Ať už jde o problematiku sociálních sirotků, vylidňování venkova či udržitelnost sociálního systému. Všechny tyto aspekty je nutné brát jako jakousi daň za remittance a v konečném důsledku i jako jedno z největších negativ spojených, i když třeba nepřímo, s otázkou remitencí.

Přesto lze i do budoucna očekávat, že remittance budou důležitou složkou příjmu Moldavska a že tento trend, společně s významem remitencí, bude sílit. O to větší význam má pro Moldavsko snaha zvyšovat rozvojový potenciál remitencí. Ať už prostřednictvím rozšiřování transferových služeb, implementujících např. nové technologie, či skrze legislativní kroky, které podpoří zvyšování efektivního využívání remitencí.

Do budoucna se však bude Moldavsko muset v rámci svého rozvoje vypořádat i s velkou mírou emigrace, které dnes čelí, a tím pravděpodobně následně přijít i o značnou část remitencí. Ty by se však mělo snažit postupně nahradit, i za pomoci remitencí, příjmy z jiných zdrojů. Pak se Moldavsko bude moci směle zařadit po bok rozvinutých evropských zemí.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

1. ADAMS, R. H. (1991). *The Effects of International Remittances on Poverty, Inequality, and Development in Rural Egypt. IFPRI Research Report 86*. Washington DC: International Food Policy Research Institute. Dostupné z: <http://www.ifpri.org/sites/default/files/publications/rr86.pdf>.
2. ADAMS, R. H., & PAGE, J. (2003). *International Migration, Reimttances and Poverty in Developing Countries. World Bank Policy Research Working Paper 3179*. Washington, DC: The World Bank. Dostupné z: http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2004/01/21/000160016_20040121175547/Rendered/PDF/wps3179.pdf.
3. ANSALA, L. (2012). *Motives, channels and migration for remittances: Evidence from Uganda, Senegal, and Nigeria*. Aalto: Department of Economics. Dostupné z: http://pub.lib.aalto.fi/en/ethesis/pdf/12893/hse_ethesis_12893.pdf.
4. ANYANWU, J. C. (2011). *International Remittances and Income Inequality in Africa. Working Paper Series N° 135*. Tunis: African Development Bank. Dostupné z: http://www.microdinero.com/files/noticias/4008_AfDBW_InternationalRemittancesandIncomeInequalityinAfrica.pdf.
5. AVENDAÑO, R., GAILLARD, N., & NIETO-PARRA, S. (2009). *Are workers' remittances relevant for credit rating agencies?* Paris: OECD Development Centre. Working Paper No. 282. Dostupné z: <http://www.oecd.org/dev/americas/43855747.pdf>.
6. AZIMO. (2013). *Why is Azimo so cheap?* Získáno 10. březen 2014, z <http://support.azimo.com/>: <http://support.azimo.com/customer/portal/articles/1193707-why-is-azimo-so-cheap->
7. BERTELSMAN STIFUNG. (2014). *Country report: Moldova*. Získáno 9. leden 2014, z [http://bti2006.bertelsmann-transformation-index.de/153.0.html?L=1](http://bti2006.bertelsmann-transformation-index.de/)
8. BNS. (2013). *Migrația Forței de Muncă*. Chișinău: Biroul Național de Statistică. Dostupné z: http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/migrația/Sinteza_MFM_2012.pdf.
9. BNS. (2014). *Population social assistance*. Získáno 18. únor 2014, z <http://www.statistica.md/>: <http://www.statistica.md/category.php?l=en&idc=200&%20http://particip.gov.md/categoryview.php?ca%20t=227&l=en>
10. BOLGANSCHI, D. (2011). *Rural Out Migration and Land Use in Moldova*. Budapest: Centre for Policy Studies, Central European University. Dostupné z: <http://pdc.ceu.hu/archive/00006465/01/cps-research-report-rural-out-migration-moldova-2011.pdf>.
11. BURACEC, E. (2012). *Mobility Partnership in a Third Country Perspective: The Case of EU - Moldova Migration cooperation*. Labour Migration Governance in contemporary Europe. Dostupné z: http://www.labmiggov.eu/wp-content/uploads/2012/05/paper_Ecaterina-Buracec.pdf.
12. BUSINESSINFO. (2014a). *Moldavsko: Ekonomická charakteristika země*. Získáno 8. leden 2014, z <http://www.businessinfo.cz/>: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/moldavsko-ekonomicka-charakteristika-zeme-19036.html>
13. BUSINESSINFO. (2014b). *Moldavsko: Vnitropolitická charakteristika*. Získáno 8. leden 2014, z <http://www.businessinfo.cz/>: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/moldavsko-vnitropoliticka-charakteristika-19034.html>
14. CARLING, J. (2005). *Migrant remittances and development cooperation*. Oslo: International Peace Research Institute. Dostupné z: <http://www.isn.ethz.ch/Digital->

Library/Publications/Detail/?ots783=cab359a3-9328-19cc-a1d2-8023e646b22c&ots591=cab359a3-9328-19cc-a1d2-8023e646b22c&lng=en&id=38111.

15. CIA. (2013). *World Fact Book: Country Comparison - Public Debt*. Získáno 26. únor 2014, z [cia.gov](http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2186rank.html): <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2186rank.html>
16. CIA. (2014). *World Fact Book: Moldova*. Získáno 31. prosinec 2013, z [cia.gov](http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/md.html): <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/md.html>
17. CIUREA, C. (2014). *Reformele Sociale din Republica Moldova: Un Caz Particular - Reforma Sistemului de Pensii*. Chişinău: Institutul pentru Dezvoltare şi Iniţiative Sociale .
18. CUC, M. a spol. (2005). *Republic of Moldova: Selected Issues. IMF Country Report No. 05/54*. Washington, DC: IMF. Dostupné z: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/cr0554.pdf>.
19. DOING BUSINESS. (2014). *Ease of Doing Business in Moldova*. Získáno 15. únor 2014, z [doingbusiness.org](http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/moldova): <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/moldova>
20. EUROPEAN COMMISSION. (2013a). *ADEQUACY AND SUSTAINABILITY OF PENSIONS*. Načteno z <http://ec.europa.eu/>: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/04_pensions.pdf
21. EUROPEAN COMMISSION. (2013b). *Countries and regions: Moldova - Trade picture*. Získáno 25. únor 2014, z [ec.europa.eu](http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/moldova/): <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/moldova/>
22. GÖRLICH, D., & TREBESCH, C. (2006). *Mass Migration and Seasonality Evidence on Moldova's Labour Exodus. Working Paper No. 435*. Kiel: The Kiel Institute for the World Economy. Dostupné z: <http://www.ifw-kiel.de/ausbildung/asp/asp-wp/2006/aspwp435.pdf>.
23. HARMÁČEK, J. (2010). Přehled ekonomických a sociálních efektů remitencí rozvojových zemích. V P. Nováček, & M. Huba, *Udržitelný rozvoj - stav a perspektivy v roce 2010* (1. vydání. vyd., stránky 277-289). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
24. HAROON, J. U. (2012). *High inflation has positive impact on remittance inflow*. Získáno 20. březen 2014, z [thefinancialexpress-bd.com](http://www.thefinancialexpress-bd.com): http://www.thefinancialexpress-bd.com/old/more.php?news_id=125549&date=2012-04-04
25. HEMISPHERES. (2007). *Understanding Migration - Curriculum Resources for the Classroom*. Austin: The University of Texas. Dostupné z: http://www.outreachworld.org/Files/u_texas/Decision-Activity_Russia.pdf.
26. IASCI. (2012). *NEXUS Moldova Project Launched*. Získáno 11. březen 2014, z <http://iasci.info/>: <http://iasci.info/about-iasci/iasci-news/116-nexus-moldova-project-launched>
27. IDIS. (2014). *New Russian migration policy and the political impact on Moldova*. Získáno 9. březen 2014, z viitorul.org: <http://viitorul.org/newsview.php?l=en&id=4318&idc=132>
28. IMF. (2009). *Balance of payment and international investment position manual* (Sixth Edition. vyd.). Washington, DC: International Monetary Fund. Dostupné z: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/pdf/bpm6.pdf>.
29. INDEX MUNDI. (2011a). *Economy: Population below poverty line*. Získáno 3. březen 2014, z [indexmundi.com](http://www.indexmundi.com): <http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=md&v=69>
30. INDEX MUNDI. (2013). *Moldova Economy Profile 2013*. Získáno 23. leden 2014, z [indexmundi.com](http://www.indexmundi.com): http://www.indexmundi.com/moldova/economy_profile.html
31. INDEX MUNDI. (2011b). *Population below poverty line*. Získáno 18. únor 2014, z [indexmundi.com](http://www.indexmundi.com): <http://www.indexmundi.com/g/g.aspx?c=md&v=69>
32. IOM (2012): VREMIŞ, M., CRAIEVSCHI-TOARTĂ, V., BURDELNII, E., HERM, A., & POULAIN, M. (2012). *Extended Migration Profile of The Republic of Moldova*. Chisinau: International Organization for Migration (IOM). Dostupné z: http://iom.md/attachments/110_emp_report.pdf.

33. LOSER, C., LOCKWOOD, C., MINSON, A., & BALCAZAR, L. (2006). *The Macro-Economic Impact of Remittances in Latin America- Dutch Disease or Latin Cure?* Intergovernmental Group of Twenty-Four. Dostupné z: <http://www.g24.org/TGM/lose0906.pdf>.
34. LOUANGRATH, P. (2013). *The relationship between remittances and the real exchange rate*. Získáno 25. únor 2014, z [researchgate.net](http://www.researchgate.net):
http://www.researchgate.net/post/The_relationship_between_remittances_and_the_real_exchange_rate
35. LÜCKE, M., MAHMOUD, T. O., & PINGER, P. (2007). *Patterns and Trends of Migration and Remittances in Moldova* (1. vydání. vyd.). Chisinau: IOM. Dostupné z:
http://www.iom.md/materials/5_patterns_eng.pdf.
36. MOLDAVA, T. a kolektiv. (2002). *Státy světa* (2. vydání. vyd.). Havlíčkův Brod: Fragment.
37. MOLDOVA.ORG. (2014). *Emerging small businesses in Moldova to be aided by PARE 1+1*. Získáno 7. březen 2014, z [moldova.org](http://www.moldova.org): <http://www.moldova.org/emerging-small-businesses-in-moldova-to-be-aided-by-pare-1-1-240636-eng/>
38. MPC. (2013). *MPC - Migration Profile: Moldova*. Migration Policy Centre. Dostupné z:
http://www.migrationpolicycentre.eu/docs/migration_profiles/Moldova.pdf.
39. MZV ČR. (2013). *Moldavsko: Základní informace o teritoriu*. Získáno 13. únor 2014, z [mzv.cz](http://www.mzv.cz):
http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/moldavsko/index.html
40. NBM. (2014). *Banks to meet migrants' needs*. Získáno 10. březen 2014, z [bnm.org](http://www.bnm.org):
<http://www.bnm.org/en/nexus>
41. ODIMM. (2012a). *Program on Attracting Remittances into the Economy "PARE 1 +1" for 2010-2012*. Získáno 5. březen 2014, z odimm.md: <http://odimm.md/en/component/content/article/70-programul-pare.html>
42. ODIMM. (2012b). *Programul PNAET*. Získáno 4. březen 2014, z odimm.md:
http://odimm.md/index.php?option=com_content&view=article&id=71&Itemid=200&lang=ro
43. OROZCO, M., & ELLIS, C. G. (2013). Impact of remittances in developing countries. V M. OROZCO, & C. G. ELLIS, *The Inter-American Dialogue*. Dostupné z: http://www.migracion-ue-alc.eu/documents/conf_y_eventos/2013/Taller%20Chile/Impact%20of%20remittances%20in%20developing%20countries.pdf.
44. PARTICIP.GOV.MD. (2013). *Pension system: equitable and sustainable*. Získáno 24. únor 2014, z particip.gov.md: <http://particip.gov.md/categoryview.php?cat=227&l=en>
45. RATHA, D. (22. 03 2010). Leveraging remittances for microfinance. *World Bank Blogs: People Move*. Dostupné z: <https://blogs.worldbank.org/peoplemove/leveraging-remittances-for-microfinance>.
46. RATHA, D. (2013). *The Impact of remittances on economic growth and poverty reduction*. Washington, DC: Migration Policy Institute. Dostupné z:
<http://www.migrationpolicy.org/research/policy-briefs>.
47. RFERL. (2014). *European Parliamentary Committee OKs Lifting Visa Regime*. Získáno 11. březen 2014, z [rferl.org](http://www.rferl.org): <http://www.rferl.org/content/moldova-visa-restrictions/25262926.html>
48. SIEGEL, M., & LÜCKE, M. (2009). *What determines the choice of transfer channel for migrant remittances? The case of Moldova*. Kiel working paper, No. 1515. Kiel: Kiel Inst. for the World Economy, Kiel (Ed.). Dostupné z: <http://econstor.eu/bitstream/10419/28343/1/598742689.pdf>.
49. STARK, O. (1995). *Altruism and Beyond: An Economic Analysis of Transfers and Exchanges within Families and Groups*. New York: Cambridge University Press. Dostupné z:
[http://f3.tiera.ru/2/G_Economics/GU_Public,%20Industrial/Stark%20O.%20Altruism%20and%20beyond%20\(CUP,%201995\)\(ISBN%200521474191\)\(O\)\(156s\)_GU_.pdf](http://f3.tiera.ru/2/G_Economics/GU_Public,%20Industrial/Stark%20O.%20Altruism%20and%20beyond%20(CUP,%201995)(ISBN%200521474191)(O)(156s)_GU_.pdf).
50. STATISTICA MOLDOVEI. (2014). *Average earnings in September 2013*. Získáno 25. únor 2014, z [statistica.md](http://www.statistica.md): <http://www.statistica.md/newsview.php?l=en&id=168&id=4239>

51. STATISTICA MOLDOVEI. (2013). *statbank.statistica.md*. Získáno 25. leden 2014, z <http://statbank.statistica.md/pxweb/Database/EN/03%20MUN/MUN07/MUN07.asp>
52. STOJANOV, R., SCHROTH, J., & MIKES, A. (2011). Remittance a jejich rozvojový dopad. V V. K. Brázová, *Migrace a rozvoj: Rozvojový potenciál mezinárodní migrace* (stránky 44-64). Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd. Dostupné z: http://www.iom.cz/files/Migrace_a_rozvoj-MONOGRAFIE.pdf.
53. STRATAN, A. a spol. (2013). *Development and side effects of remittances in the CIS countries: the case of Moldova. CARIM-East RR 2013/25*. San Domenico di Fiesole (FI): Robert Schuman Centre for Advanced Studies, San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute. Dostupné z: <http://www.carim-east.eu/media/CARIM-East-RR-2013-25.pdf>.
54. THE WORLD BANK. (2013c). *data.worldbank.org*. Získáno 10. únor 2014, z GINI index: <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI>
55. THE WORLD BANK. (2014a). *GDP per capita*. Získáno 1. březen 2014, z [worldbank.org](http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD): <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>
56. THE WORLD BANK. (2013a). *Migrants from developing countries to send home \$414 billion in earnings in 2013*. Získáno 10. březen 2014, z [worldbank.org](http://www.worldbank.org/en/news/feature/2013/10/02/Migrants-from-developing-countries-to-send-home-414-billion-in-earnings-in-2013): <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2013/10/02/Migrants-from-developing-countries-to-send-home-414-billion-in-earnings-in-2013>
57. The World Bank. (11. April 2014b). Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook. *Migration and Development Brief*, stránky 4. Dostupné z: <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1288990760745/MigrationandDevelopmentBrief22.pdf>.
58. THE WORLD BANK. (2012). *search.worldbank.org*. Získáno 11. únor 2014, z Inflation, consumer prices: <http://search.worldbank.org/data?qterm=inflation&language=EN&op=>
59. THE WORLD BANK. (2014c). *Workers remittances and compensation of employees, received (% of GDP)*. Získáno 8. leden 2014, z search.worldbank.org: <http://search.worldbank.org/data?qterm=moldova+remittance&language=EN&format=>
60. THE WORLD BANK. (2013b). *World Bank Group - Moldova Partnership Country Program Snapshot*. Načteno z [worldbank.org](http://www.worldbank.org): <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Moldova-Snapshot.pdf>
61. TRADING ECONOMIES. (2013a). *Moldova GDP per Capita*. Získáno 15. březen 2014, z [tradingeconomics.com](http://www.tradingeconomics.com): <http://www.tradingeconomics.com/moldova/gdp-per-capita>
62. TRADING ECONOMIES. (2009). *tradingeconomics.com*. Získáno 13. únor 2014, z New Business Registered in Moldova: <http://www.tradingeconomics.com/moldova/new-businesses-registered-number-wb-data.html>
63. TRADING ECONOMIES. (2012). *tradingeconomics.com*. Získáno 5. únor 2014, z Household final consumption expenditure in Moldova: <http://www.tradingeconomics.com/moldova/household-final-consumption-expenditure-etc-us-dollar-wb-data.html>
64. TRADING ECONOMIES. (2013b). *tradingeconomics.com*. Získáno 13. únor 2014, z Ease of doing business index in Moldova: <http://www.tradingeconomics.com/moldova/ease-of-doing-business-index-1-most-business-friendly-regulations-wb-data.html>
65. UNICEF Moldova. (2008). *Creștem mari în Republica Moldova*. Chișinău: UNICEF. Dostupné z: http://www.unicef.org/moldova/GrowingUp_UNICEF_rom.pdf.
66. WORLD MACROECONOMIC RESEARCH. (2012). *Exports of goods and services in Moldova*. Získáno 16. únor 2014, z kushnirs.org: http://kushnirs.org/macroeconomics/export/export_moldova.html#p1_3

